

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
DARBO IR SOCIALINIO APRŪPINIMO TEISĖS KATEDRA

ZITA ANIULIENĖ
(TEISĖS IR VALDYMO STUDIJŲ PROGRAMA)

SOCIALINIS APRŪPINIMAS MAITINTOJO NETEKIMO ATVEJU

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Lektorė
Janina Daunoravičienė

Vilnius, 2006

ANNOTATION

Cet ouvrage de licenciée est destiné à analyser, en cas de la perte du nourricier, les aspects juridiques de l'assurance sociale de différents groupes des personnes, et dans le même cas, à déterminer la différence et la synergie de l'assurance sociale des personnes mises à l'épreuve du risq social. L'ouvrage vise à faire voir la structure du système de l'assurance sociale de la République de Lituanie aussi qu'à révéler l'importance de la synergie de perte du nourricier. Les relatios juridiques de l'assurance sociale ayant rapport à l'assurance, sont analysées, en cas de la perte du nuorricier, sous deux formes autonomes d'assurance, notamment, l'assurance sociale et les soins sociaux.

TURINYS

ĮVADAS	4
1. LIETUVOS SOCIALINĖS APSAUGOS SISTEMA	7
1.1. Valstybinis socialinis draudimas	7
1.2. Socialinė rūpyba	8
2. MIRTIS KAIP SOCIALINĖS RIZIKOS VEIKSNYS	10
3. SOCIALINIS APRŪPINIMAS MIRTIES ATVEJU	12
3.1. Periodinės išmokos	13
3.1.1. Mirus asmeniui draustam valstybiniu socialiniu draudimu	14
3.1.1.1. Našlių ir našlaičių pensijos	15
3.1.1.2. Draudimo išmokos apdraustojo šeimos nariams	20
3.1.2. Mirus asmeniui nedraustam valstybiniu socialiniu draudimu	26
3.1.2.1. Valstybinės našlių ir našlaičių pensijos	26
3.1.2.2. Šalpos našlaičių pensijos	32
3.1.2.3. Globos išmoka	33
3.2. Vienkartinės išmokos	35
3.2.1. Mirus nuolatiniam Lietuvos Respublikos gyventojui	35
3.2.2. Mirus asmeniui, apdraustam valstybiniu socialiniu draudimu	36
3.2.3. Mirus asmeniui apdraustam valstybės biudžeto lėšomis	39
IŠVADOS	46
LITERATŪROS SĄRAŠAS	50
SANTRAUKA	55

IVADAS

Žmogus socialinėje raidoje gali rinktis iš daugybės alternatyvų, tačiau jis privalo turėti galimybę pasirinkti tris svarbiausius dalykus – ilgai ir sveikai gyventi, įgyti žinių ir apsirūpinti ištekliais, reikalingais normaliam gyvenimo lygiui pasiekti. Daugelis žmonių labai vertina papildomas pasirinkimo galimybes, kurios apima politines, ekonomines, socialines laisves, galimybes kurti, gaminti, oriai ir garbingai gyventi. Tačiau socialinės rizikos atvejais, kai žmogus tampa ligoniu, invalidu, bedarbiu, besilaukiančia kūdikio, netekusiu maitintojo, galimybės rinktis tampa ribotomis. Psichologijos profesorius Abraham Maslou žmonėms būdingus poreikius suskirstė į penkis lygius: fiziologinius, saugumo, socialinius, pagarbos ir statuso, saviraiškos. Tik patenkinęs fiziologinės prigimties poreikius, pagal A. Maslou, asmuo pradeda rūpintis kito lygio poreikiais, o aukštesnio lygio poreikius lemia pakankamas žemesniojo lygio poreikių patenkinimas.¹ Taigi socialinės rizikos atvejais, kai žmogus galimybės apsirūpinti pragyvenimo lėšomis sumažėja, gali padėti tik visuomenėje numatytos socialinės apsaugos priemonės. Socialinė asmens apsauga įtvirtinta Lietuvos Respublikos Konstitucijoje. 52 straipsnis teigia, kad „Valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais“².

Literatūroje pateikiami keli socialinės apsaugos sąvokos apibrėžimai. Kai kurie autoriai socialinę apsaugą apibrėžia kaip piniginių ir natūrinių pašalpų bei paslaugų teikimą tam tikroms gyventojų grupėms.³ Antruoju atveju socialinė apsauga apibrėžiama kaip visapusiška žmogaus apsauga nuo lėšų praradimo (Sinfieldas) bei kaip žmogaus apsauga nuo žalos jam pačiam (Berghmanas).⁴ Pieters Daniels teigia, kad socialinė apsauga yra visuma priemonių, kurių dėka sukuriamas solidarumas tarp žmonių, netekusių (ar iškilus grėsmei netekti) darbo pajamų, arba turėjusių ypatingų išlaidų. Ji ypač aktuali socialinę riziką patyrusiems asmenims. Socialinė apsauga konkrečios rūšies socialinės rizikos atveju sudaro socialinės apsaugos šaką arba schemą. Vieningai reguliuojamų ir administruojamų priemonių visuma, taikoma konkrečiam socialinės rizikos atvejui, dažnai vadinama socialinės apsaugos šaka arba schema.⁵

Temos aktualumas. Didelę moralinę ir materialinę žalą patiria žmogus, mirus šeimos nariui. Dažnai vieno žmogaus mirtis yra pragyvenimo šaltinio netektis kitiems žmonėms ir netgi lemia likusiųjų skurdą. Svarbią įtaką likusių be pragyvenimo šaltinio asmenų gyvenimo kokybei turi valstybės teikiama pagalba. Daugeliu atvejų valstybės piniginės ir natūrinės pašalpos

¹ Gražulis V. Motyvacijos pasaulis – jo supratimo keliai ir klystkeliai. Vilnius: Ciklonas, 2005. P. 33.

² Lietuvos Respublikos Konstitucija. Vilnius, 1996.

³ Pieters D. Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus. Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 12.

⁴ Ten pat.

⁵ Ten pat. P.13.

žmogui skiriamos tuomet, kai jis yra nedarbingas dėl jauno amžiaus, neįgalumo ar senatvės. Šios pašalpos gali būti: 1) pagrindinis maitintojo netekimo socialinę riziką patyrusių asmenų pajamų šaltinis, 2) vienintelis maitintojo netekimo socialinę riziką patyrusių asmenų pajamų šaltinis. Tačiau yra atvejų, kai valstybės išmokos, mirus maitintojui, skiriamos neatsižvelgiant į gavėjų turimas pajamas. Nuo mirusiojo asmens priklausomybės (iki mirties) tam tikrai asmenų kategorijai bei mirties aplinkybių, skiriasi ir išmokų apskaičiavimo tvarka bei dydis. Darytina prielaida, kad įvairių asmenų aprūpinimas, tos pačios socialinės rizikos – maitintojo netekimo atveju, gali ženkliai skirtis.

Aprūpinimą visais socialinės rizikos atvejais nagrinėja profesorius D. Pieters knygoje „Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus“ ir Vokietijos autorių kolektyvas knygoje “Socialinė apsauga. Tikslas, reikšmė, įtaka ir organizacinė struktūra”. Tačiau šiuose šaltiniuose analizuojami bendri dėsningumai, būdingi atskiroms stiprios ekonomikos pasaulio ir Europos valstybių socialinės apsaugos sistemoms. Lietuva į Europos Sąjungą priimta tik 2004 metais, taigi ji šiuose leidiniuose neminima. Asmenų aprūpinimas socialinės rizikos atvejais, juo labiau atskiros schemas, moksliniu teoriniu požiūriu Lietuvoje netyrinėtas. Išsamią informaciją galima rasti tik analizuojant daugelį oficialių teisės aktų.

Hipotezė – įvairių kategorijų asmenų socialinis aprūpinimas netekus maitintojo skiriasi.

Tyrimo tikslas – teoriniu ir praktiniu požiūriu išanalizuoti įvairių kategorijų asmenų, socialinio aprūpinimo netekus maitintojo teisinius aspektus, atskleisti šią socialinę riziką patyrusių asmenų aprūpinimo skirtumus, bei tarpusavio sąveiką.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti Lietuvos socialinės apsaugos sistemos ypatumus;
2. Apibūdinti mirtį kaip vieną iš socialinės rizikos veiksnių;
3. Įvardinti asmenis, turinčius teisę į socialinį aprūpinimą maitintojo mirties atveju.
4. Nustatyti atskirų asmenų grupių socialinio aprūpinimo maitintojo netekimo atveju skirtumus bei tarpusavio sąveiką.

Tyrimo metodai – norminių aktų analizė, mokslinės literatūros analizė ir apibendrinimas, lyginamoji analizė, loginė analizė.

Tyrimo objektas – socialinio aprūpinimo maitintojo netekimo atveju teisinio reguliavimo institutas, jo teisinės ir taikymo praktikoje problemos.

Siekdami iškelto tikslo ir įgyvendinant uždavinius, darbe analizuosime socialinio aprūpinimo teisinius santykius susijusius su aprūpinimu maitintojo netekimo atveju, atskiriant dvi savarankiškas aprūpinimo formas: valstybinį socialinį draudimą ir socialinę rūpybą.

Šiame darbe analizuosime periodines ir vienkartinės pinigines išmokas, skiriamas netekus maitintojo.

Pirmame skyriuje aptarsime Lietuvos socialinės apsaugos sistemos struktūrą ir struktūrinių dalių - valstybinio socialinio draudimo ir socialinės rūpybos ypatumus.

Antras skyrius skiriamas mirties sąvokos paaiškinimui ir jos kaip socialinio rizikos veiksnio apibūdinimui. Aptarsime asmenų, paskelbtų mirusiais ir pripažintų nežinia kur esančiais, teisinį statusą.

Trečiame skyriuje analizuosime ir lyginsime įvairių asmenų kategorijų aprūpinimą maitintojo netekimo atveju bei apibendrinsime gautus rezultatus.

1. LIETUVOS SOCIALINĖS APSAUGOS SISTEMA

Daugelis žmonių dėl įvairios rizikos (riziką suprantant, kaip žmogaus nesugebėjimą apsirūpinti pragyvenimo lėšomis tam tikrais gyvenimo atvejais): nepilnametystės, ligos, invalidumo, senatvės negali dalyvauti darbo rinkoje ir apsirūpinti pragyvenimui reikalingomis lėšomis. Kad užtikrintų tokių žmonių normalų gyvenimą valstybės kuria socialinės apsaugos sistemas. Socialinės apsaugos sistema - tai valstybės nustatytų socialinių ekonominių priemonių visuma, teikianti gyvenimui reikalingų lėšų ir paslaugų šalies gyventojams, kurie negali dėl įstatymų numatytų priežasčių apsirūpinti iš darbo ir kitokių pajamų arba yra nepakankamai aprūpinti.⁶ Skirtingose šalyse socialinės apsaugos sistemos apima skirtingas gyvenimo sritis. Lietuvos socialinę apsaugą sudaro valstybinis socialinis draudimas ir socialinė rūpyba. Tai viešosios teisės sritis, kuri Lietuvoje priskiriama civilinei teisei.

1.1. Valstybinis socialinis draudimas.

Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatyme valstybinis socialinis draudimas apibrėžiamas kaip socialinės apsaugos sistemos dalis, kurios priemonėmis visiškai ar iš dalies kompensuojamos apdraustiesiems asmenims ir įstatymų nustatytais atvejais jų šeimų nariams dėl draudiminių įvykių prarastos darbo pajamos arba apmokamos papildomos išlaidos.⁷ Tai tokia pajamų perskirstymo forma, kai paties žmogaus ir darbdavių mokamos valstybinio socialinio draudimo įmokos naudojamos įstatymais reglamentuotoms, griežtą socialinę paskirtį turinčioms išmokoms, o draudimo pagrindu teikiamos pagalbos apimtis priklauso nuo įmokų dydžio.

Lietuvoje nustatytos šios socialinio draudimo rūšys:

- pensijų socialinis draudimas,
- ligos ir motinystės socialinis draudimas,
- nedarbo socialinis draudimas,
- draudimas nuo nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų,
- sveikatos draudimas.

Norint suteikti Lietuvos Respublikos gyventojams įvairios rizikos atvejais finansinę paramą, mokant pinigines išmokas, reikalingi dideli finansiniai ištekliai. Lietuvos Respublikos socialinio draudimo fondo biudžetas yra savarankiškas ir neištraukiamas į Lietuvos Respublikos

⁶ Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio aprūpinimo sistemos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. 1991, Nr.16 - 411.

⁷ Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 171-6295.

valstybės, savivaldybių ir kitus biudžetus.⁸ Fondo biudžeto lėšas sudaro draudėjų ir apdraustųjų valstybinio socialinio draudimo įmokos, savarankiškai dirbančių asmenų valstybinio socialinio draudimo įmokos, valstybinio savanoriškojo socialinio draudimo įmokos, baudos ir delspinigiai, asignavimai iš valstybės biudžeto, atgautos į ankstesnių metų išlaidas išskeltos abejotinai atgautinos sumos, veiklos pajamos ir iš turimo kapitalo gaunamos pajamos, nurodytos Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sandaros įstatymo 3 straipsnio 2 dalyje. Valstybinio socialinio draudimo fondo administravimą vykdo Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos teritoriniai skyriai ir kitos įstaigos.

1.2. Socialinė rūpyba.

Socialinė rūpybos terminą galima suprasti kaip socialinę pagalbą arba socialinę paramą. Ji taikoma tada, kai asmuo negali pats sau padėti ar gauti pagalbos iš trečiosios pusės. Paprastai socialinės pagalbos priemonės finansuojamos iš valstybės biudžeto. Pagalbos apimtis priklauso nuo individualaus poreikio ir nuo valstybės pajėgumo bei biudžeto dalies, skiriamos socialinėms reikmėms tenkinti.

Literatūroje išskiriamos dvi socialinės paramos rūšys - pinigine socialinė parama ir socialinės paslaugos. Piniginę socialinę paramą sudaro šalpos išmokos, slaugos, šeimos, laidojimo, socialinė pašalpos, šildymo išlaidų ir kitos kompensacijos, globos išmokos. Lietuvoje piniginę socialinę paramą reglamentuoja Lietuvos Respublikos valstybinių šalpos išmokų, Lietuvos Respublikos išmokų vaikams ir kiti įstatymai. Šalpos išmokos – mėnesinės piniginės išmokos, skiriamos ir mokamos Lietuvos Respublikos valstybinių šalpos išmokų įstatymo nustatytais sąlygomis ir tvarka neįgaliems vaikams, nedarbingiems ar iš dalies darbingiems asmenims, Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo nustatyta senatvės pensijos amžių sukakusiems asmenims, vaikams našlaičiams, kitiems įstatyme nurodytiems asmenims.⁹

Šalpos ir globos išmokos, slaugos, šeimos, laidojimo, socialinės pašalpos ir kitos piniginės kompensacijos taip pat mokamos iš valstybės biudžeto lėšų. Jas skiria ir moka savivaldybių administracijos.

Būtina išskirti dar vieną kategoriją asmenų, kuriems mokamos taip vadinamos specialios socialinės apsaugos išmokos – valstybinės pensijos. Tai asmenys gaunantys įvairias valstybines pensijas: pirmojo ir antrojo laipsnio, karių ir pareigūnų, mokslininkų, teisėjų, nukentėjusiųjų asmenų. Šios pensijos skiriamos nereikalaujant asmeniui testuoti turimas

⁸ Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 171-6295.

⁹ Lietuvos Respublikos šalpos išmokų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 96-1873.

pajamas, pakanka aplinkybės, kad asmuo įstatymo nustatytą laiką ėjo atitinkamas pareigas ar turi ypatingų nuopelnų valstybei. Paprastai tokie asmenys dar gauna ir socialinio draudimo pensiją. Valstybinės pensijos mokamos iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto.

Taigi Lietuvos socialinės apsaugos sistemą sudaro socialinio draudimo, socialinės paramos bei specialios socialinės išmokos. Lietuvos socialinės apsaugos sistemos struktūrinės dalys detaliau nurodytos lentelėje:

1 lentelė. Socialinės apsaugos sistemos struktūra

Socialinė apsauga				Specialiosios socialinės išmokos
Socialinis draudimas	Socialinė parama			
	Piniginė socialinė parama	Socialinės paslaugos		
		Specialiosios	Bendrosios	
Pensijų draudimas	Šalpos išmokos Slaugos pašalpa	Dienos globos įstaigos	Informavimas ir konsultavimas	Prezidento pensija
Ligos ir motinystės draudimas	Šeimos pašalpos	Laikino gyvenimo įstaigos	Pagalba namuose	Lietuvos Respublikos I ir II laipsnio pensijos
Sveikatos draudimas	Laidojimo pašalpa	Stacionarios globos ir slaugos įstaigos	Slauga namuose	Nukentėjusių asmenų pensijos
Nedarbo draudimas	Socialinė pašalpa	Mišrių socialinių paslaugų įstaigos	Globos pinigai	Karių ir pareigūnų pensijos
Draudimas nuo nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų	Šildymo išlaidų ir kitos kompensacijos	Kitų sričių įstaigos		Mokslininkų pensijos
				Teisėjų pensijos

Šiame darbe dėmesį skirsime piniginėms socialinės apsaugos išmokoms, mokamoms maitintojo netekimo atveju: valstybinio socialinio draudimo našlių ir našlaičių pensijoms, draudimo išmokoms mirus maitintojui, valstybinėms našlių ir našlaičių pensijoms, šalpos našlaičių pensijoms, globos išmokai, laidojimo pašalpai, kompensacijoms.

2. MIRTIS KAIP SOCIALINĖS RIZIKOS VEIKSNYS

Lietuvoje pagrindinis teisės aktas, kuriame reglamentuota asmens teisė būti apsaugotam įvairios rizikos atveju Lietuvos Respublikos Konstitucija. Konstitucijos 52 straipsnyje yra skelbiama, kad valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais.¹⁰ Iš visų pagrindiniame įstatyme įtvirtintų socialinės rizikos atvejų: senatvės, invalidumo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kt., šiame darbe plačiau analizuosime ir aptarsime socialinį aprūpinimą maitintojo netekimo atveju. Maitintojo netekimo sąvokos apibrėžimo nagrinėjamoje mokslinėje literatūroje bei oficialiuose teisės aktuose neradome. Visais atvejais rašoma apie mirtį, kaip socialinę riziką. Aprūpinimas senatvėje ir mirties atveju yra svarbiausia socialinės apsaugos sistemų dalis. Tokiai rizikai kaip senatvė ar mirtis reikia iš anksto pasirūpinti, todėl tai yra rizikos, nuo kurių apdraudimo priklauso ilgalaikis socialinės apsaugos sistemos funkcionavimas.¹¹ Vieno žmogaus mirtis gali būti pragyvenimo šaltinio netektis kitiems žmonėms, todėl ji pripažįstama kaip socialinės rizikos veiksnys kitiems jo paliktiems išlaikytiniams. Pagrindinis maitintojo netekties pašalpų tikslas yra garantuoti pajamų kompensavimą mirusiojo giminėms, kurie gyveno iš mirusiojo darbo pajamų.¹² Iš pateiktų citatų darytina išvada, kad maitintojo netekimo ir mirties sąvokų reikšmė yra tapati. Pagal Lietuvos Respublikos žmogaus mirties nustatymo ir kritinių būklių įstatymą mirtis yra negrįžtama žmogaus organizmo, kaip visumos žūtis.¹³ Civilinio kodekso 2.3 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad fizinio asmens mirties momentu pripažįstamas jo kraujotakos ir kvėpavimo negrįžtamas nutrūkimas arba jo smegenų funkcijų visiškas ir negrįžtamas nutrūkimas.¹⁴ Analogiškai žmogaus mirties momentas apibūdinamas Žmogaus mirties nustatymo ir kritinių būklių įstatyme. Pagal šį įstatymą negrįžtamai nutrūkusiai kraujotaka ir kvėpavimas yra nustatomi esant neabejotiniams mirties požymiams. Neabejotinų mirties požymių sąrašą nustato sveikatos apsaugos ministerija.¹⁵

Kyla klausimas, ar įgyjama teisė į maitintojo netekties išmoką tuo atveju, kai asmuo ilgą laiką nebūna jo gyvenamojoje vietovėje ir nėra žinių apie jo buvimo vietą. Ilgas asmens nebuvimas gyvenamojoje vietovėje taip pat paliečia kitų fizinių ir juridinių asmenų interesus. Pagal Civilinio kodekso nuostatas teismas gali fizinį asmenį, kai jo tam tikrą laiką nėra

¹⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Lietuvos Respublikos Seimas, 1996. P. 23.

¹¹ Socialinė apsauga. Tikslas, reikšmė, įtaka ir organizacinė struktūra. Vilnius: Sveikatos Ekonomikos Centras, 1998. P.68.

¹² Pieters D. Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus. – Vilnius, 1998. P.67.

¹³ Lietuvos Respublikos žmogaus mirties nustatymo ir kritinių būklių įstatymas // Valstybės žinios. 1997, Nr.30-712.

¹⁴ Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas // valstybės žinios. 2002, Nr. 36 – 1340.

¹⁵ Lietuvos Respublikos žmogaus mirties nustatymo ir kritinių būklių įstatymas // Valstybės žinios. 1997, Nr.30-712.

gyvenamojoje vietoje pripažinti mirusiu. Civilinio kodekso 2.31 straipsnio 6 dalis nustato, kad fizinio asmens paskelbimas mirusiu šio asmens civilinių teisių ir pareigų atžvilgiu prilygsta jo mirčiai, o paskelbto mirusiu asmens mirties data, pagal Civilinio kodekso 2.31 straipsnio 4 dalį, yra laikoma ta diena, kurią įsiteisėja teismo sprendimas paskelbti jį mirusiu. Vadovaujantis šiomis teisės normomis galima teigti, kad fizinio asmens paskelbimo mirusiu teisinės pasekmės analogiškos mirties teisinėms pasekmėms t.y. fizinį asmenį teismo sprendimu paskelbus mirusiu ir įsigaliojus teismo sprendimui jo giminės, nurodyti atitinkamuose įstatymuose, įgyja teisę į pajamų kompensavimą maitintojo netekimo atveju.

Asmeniui vienerius metus nesant gyvenamojoje vietoje ir neturint žinių apie jo buvimo vietą, jis teismo sprendimu pripažįstamas nežinia kur esančiu, nes būtina apsaugoti jo turtą, kreditorių interesus, kitų asmenų teises ir interesus bei pašalinti teisinį neapibrėžtumą. Tokiu atveju likusieji asmenys, kuriuos nežinia kur esantysis privalėjo išlaikyti faktiškai netenka maitintojo. Kyla klausimas ar tokiu atveju išlaikytiniams mokamos socialinės apsaugos pensijos arba išmokos. Pagal Civilinio kodekso 2.29 straipsnio 1 dalį suinteresuotų asmenų arba prokuroro pareiškimu teismas skiria asmens, kurio buvimo vieta nežinoma, turto laikinąjį administratorių. Pagal Civilinio kodekso 2.29 straipsnio 2 dalį laikinasis administratorius valdo turtą, iš to turto išlaiko asmenis, kuriuos nežinia kur esantysis privalo išlaikyti, apmoka nežinia kur esančiojo asmens skolas. Beje, Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas taip pat nežinia kur esantį asmenį prilygina mirusiam. Minėto įstatymo 34 straipsnis nustato, kad teisę gauti valstybinę socialinio draudimo našlių ar našlaičių pensiją turi šiame įstatyme nurodyti mirusiojo (arba nustatyta tvarka pripažinto mirusiu ar nežinia kur esančiu), drausto valstybiniu socialiniu pensijų draudimu, asmens sutuoktinis bei vaikai, taip pat jiems prilyginti asmenys.¹⁶

Apibendrinant galima sakyti, kad teismo tvarka asmens paskelbimas mirusiu ir teismo tvarka asmens pripažinimas nežinia kur esančiu neatima galimybės tokio asmens šeimos nariams reikalauti numatytų piniginių išmokų skiriamų maitintojo netekimo atveju.

¹⁶ Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 59-1153

3. SOCIALINIS APRŪPINIMAS MIRTIES ATVEJU

Aprūpinimo mirties atveju tikslas – padėti išvengti socialinės rizikos, padėti atkurti situaciją, buvusią iki socialinės rizikos atsiradimo, visai ar iš dalies kompensuoti socialinės rizikos padarinius. Kadangi nei išvengti mirties, kaip socialinės rizikos veiksnio, nei atkurti buvusios situacijos neįmanoma, tai pagrindinis teikiamų išmokų tikslas būtų kompensuoti dėl mirties netektas pragyvenimo pajamas. Nagrinėjant įstatymus darytina išvada, kad aprūpinimas mirties atveju skiriamas mirusiojo šeimos nariams. Taigi skiriamos išmokos vaikams, įvaikiams, sutuoktiniams, tėvams, o kai kuriais atvejais ir kitiems asmenims, kurie iki asmens mirties buvo jo išlaikomi ir dėl jo mirties prarado pragyvenimo lėšų šaltinį.

Paprastai senatvės ir mirties rizikos draudimą apima vieninga sistema t.y. nėra įprasta, kad mirties rizika būtų draudžiama atskirai.¹⁷ Lietuvoje mirties rizika atskirai taip pat nedraudžiama. Socialiniame draudime ją apima pensijų socialinis draudimas bei nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinis draudimas. Jeigu kalbėsime apie socialinę rūpybą, tai mirties riziką apims šalpos pensijos, šalpos našlaičių pensijos bei globos išmokos.

Nagrinėjamoje literatūroje randame tokių nuomonių, kad mirusiojo šeimos nariams išmokos minėtu atveju neturėtų būti skiriamos, t.y. jie neįgijo ar negalėjo įgyti teisės į išmokas. Atsiradus tokiai nuostatai, diskutuojama, kad būtina panaikinti išmokas sutuoktiniams vieno iš jų mirties atveju, pabrėžiant aplinkybę, kad sutuoktinis ar sutuoktinė turi savo socialinės apsaugos sistemą.¹⁸ Taip pat diskutuojama, ar maitintojo netekimo rizikos veiksnys išlaikys laiko išbandymus, ar nevertėtų jį atmesti, o socialinę pašalpą teikti per kitas schemas, pavyzdžiui nedarbo.¹⁹ Išnagrinėję Lietuvos Respublikos socialinio aprūpinimo įstatymus bei įvertinę Lietuvos gyventojų socialinės apsaugos sistemą manome, kad Lietuvoje maitintojo netekimo išmokos neturėtų būti panaikintos. Didžiąją dalį maitintojo netekimo išmokų gauna vyresnio amžiaus asmenys, kurie jau nepajėgūs grįžti į darbo rinką, o senatvės ar netekto darbingumo pensijos šiuo metu vis dar labai mažos. Taigi, maitintojo netekimo socialinės apsaugos schema labai svarbi silpnos ekonomikos valstybėse, kurioms, manome, galima būtų priskirti ir Lietuvą. Lietuvos ekonomika palaipsniui auga, tačiau daugelio gyventojų pragyvenimo lygis dar vis yra žemas. Netekus maitintojo situacija dar pablogėja. Todėl manytume, kad maitintojo netekimo išmokas reikėtų skirti. Tačiau, skiriant maitintojo netekimo išmokas, galima būtų svarstyti, pavyzdžiui likusio sutuoktinio (-ės) amžių, sugebėjimą dirbti, situaciją šeimoje, gyvenimo lėšas. Daugumoje socialinės apsaugos sistemų keliama sąlyga, kad partneriai būtų oficialiai susituokę. Be to gali būti reikalaujama tam tikro kartu pragyvento laiko. Kai kuriose šalyse didesnės

¹⁷ Socialinė apsauga. Tikslas, reišmė ir organizacinė struktūra. Vilnius: Sveikatos Ekonomikos centras. P. 69.

¹⁸ Ten pat. P. 74.

¹⁹ Pieters D. Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus. Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 46.

pašalpos paprastai skiriamos tada, kai likęs sutuoktinis augina nepilnametį vaiką ar yra pasiekęs tokią amžiaus ribą, kai įsidarbinti pagal profesiją jau nėra galimybių. Yra valstybių, kurių socialinės apsaugos sistemose išsiskyrusiems sutuoktiniams taip pat skiriama maitintojo netekimo pensija, pavyzdžiui Vokietijoje, Kanadoje ir tam tikru mastu JAV. Ji skiriama iš atitinkamai dalijamos pensijų sumos.²⁰ Daugelyje pašalpų netekus maitintojo schemų pašalpos mokėjimas nutraukiamas jos gavėjui pakartotinai susituokus..

Kita asmenų kategorija, kuri turi teisę į maitintojo netekimo išmokas yra našlaičiai arba „pusiau“ našlaičiai.²¹ Tokiai kategorijai priskiriami vaikai, įvaikiai, posūniai, podukros, globojami vaikai. Mirus vienam iš tėvų arba tėvų, mokama pusė našlaičio pašalpos, mirus abiem maitintojams – visa našlaičio pašalpa. Šios pašalpos paprastai skiriamos tam tikram laikotarpiui, kol našlaitis ar „pusiau“ našlaitis tampa pilnamečiu. Jei jis toliau mokosi ir neturi pajamų, išmoka mokama toliau. Paprastai nustatoma amžiaus riba iki kurios tokios išmokos mokamos. Skirtingose valstybėse ši riba gali skirtis.

Kai kuriose socialinės apsaugos sistemose maitintojo netekimo išmokas gali gauti ir kiti kartu su juo gyvenę bei jo iki mirties išlaikyti asmenys: tėvai, seneliai, broliai, seserys. Tokiais atvejais išlaikoma hierarchija tarp mirusiojo giminių. Jei pašalpa netekus maitintojo skaičiuojama procentais nuo mirusiojo darbo užmokesčio, tai visų teikiamų giminaičiams pašalpų suma negali viršyti tam tikro nurodytų pajamų procento (paprastai 100%).²² Maitintojo netekimo išmokos dažnai priklauso nuo tam tikro senatvės pensijos sumos procento.

Pasitaiko atvejų, kad turintis teisę į pašalpą asmuo vienu metu gali pretenduoti daugiau kaip į vieną socialinės apsaugos pašalpą. Taip atsitinka, kai asmuo susiduria su skirtingais socialinės rizikos veiksniais arba, kai patenka į skirtingas socialinės rizikos schemas, taikomas tam pačiam rizikos veiksniumi. Kai kuriais atvejais socialinės apsaugos įstatymai nedraudžia dviejų pašalpų mokėjimo. Tačiau dažniausiai neribotas pašalpų kaupimas draudžiamas.

3. 1. Periodinės išmokos

Socialinės apsaugos išmokos maitintojo mirties atveju gali būti periodinės ir vienkartinės. Žodis „periodinis“ tarptautinių žodžių žodyne aiškinamas kaip einantis tam tikrais laiko tarpais, tam tikru laiku; dėsningai pasikartojantis.²³ Taigi periodinė išmoka yra nuolat tam tikrais laiko tarpais mokama išmoka. Periodinės socialinės apsaugos išmokos gali būti mokamos tiek asmenims draustiems valstybiniu socialiniu, tiek ir asmenims, nedraustiems šiuo draudimu.

²⁰ Socialinė apsauga. Tikslas, reikšmė ir organizacinė struktūra. Vilnius: Sveikatos ekonomikos centras. P. 75.

²¹ Ten pat.

²² Pieters D. Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus. – Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 67.

²³ Tarptautinių žodžių žodynas. – Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985. P. 375.

3. 1. 1. Mirus asmeniui draustam valstybiniu socialiniu draudimu

Apdraustieji asmenys, pagal Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo nuostatas - tai fiziniai asmenys, kurie Valstybinio socialinio draudimo įstatymo nustatyta tvarka valstybinio socialinio draudimo įmokas moka patys arba už juos šias įmokas moka draudėjai. Draudėjai – visi juridiniai asmenys bei jų filialai ir atstovybės, taip pat fiziniai asmenys, kurie įstatymų nustatyta tvarka privalo mokėti valstybinio socialinio draudimo įmokas. Draudžiamųjų asmenų sąrašą nustato LR valstybinio socialinio draudimo 4 straipsnis. Asmenys, draudžiami socialiniu draudimu pagal socialinio draudimo rūšis yra šie:²⁴

1) asmenys, dirbantys pagal darbo sutartis pas juridinius ir fizinius asmenis, kandidatai į notarus (asesoriai), taip pat darbo užmokestį gaunantys asmenys ir einantys narystės pagrindu renkamasias pareigas renkamosiose organizacijose, skiriami į apygardų, miestų, rajonų, apylinkių rinkimų ir referendumo komisijas ir gaunantys darbo užmokestį asmenys;

2) Valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatyme ir Valstybės tarnybos įstatyme nurodyti valstybės politikai, teisėjai, valstybės pareigūnai, taip pat gaunantys darbo užmokestį Seimo pirmininko, Respublikos Prezidento ar Ministro Pirmininko skiriami į pareigas asmenys;

3) vidaus tarnybos sistemos pareigūnai, Valstybės saugumo departamento sistemos, Specialiųjų tyrimų tarnybos ir Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos bei jam pavaldžių įmonių ir įstaigų pareigūnai;

4) krašto apsaugos sistemos profesinės karo tarnybos kariai ir Antrajame operatyvinių tarnybų departamente prie Krašto apsaugos ministerijos civilinę krašto apsaugos tarnybą atliekantys statutiniai tarnautojai;

5) nesukakę senatvės pensijos amžiaus ir negaunantys pajamų, susijusių su darbo santykiais, valstybės tarnautojų ir profesinės karo tarnybos karių sutuoktiniai – tuo laikotarpiu, kai jie gyvena užsienyje kartu su valstybės tarnautoju, jeigu valstybės tarnautojas perkeltas į pareigas Lietuvos Respublikos diplomatinėje atstovybėje, konsulinėje įstaigoje, Lietuvos Respublikos atstovybėje prie tarptautinės organizacijos, užsienio valstybės institucijoje ar įstaigoje, Europos Komisijos ar Tarybos įsteigtoje institucijoje, Europos Komisijos ir Europos Sąjungos valstybių narių bendrai įsteigtoje organizacijoje (konsorciume), civilinėje tarptautinėje operacijoje ar misijoje, pasiūstas dirbti į specialiąją misiją, ar kai jie gyvena kartu su profesinės karo tarnybos kariu, jeigu profesinės karo tarnybos karys paskirtas atlikti karo tarnybą Lietuvos Respublikos diplomatinėje atstovybėje, konsulinėje įstaigoje, Lietuvos Respublikos atstovybėje

²⁴ Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 171-6295.

prie tarptautinės organizacijos, užsienio valstybės ar tarptautinėje karinėje ar gynybos institucijoje;

6) Lietuvos Respublikos kariuomenės privalomosios pradinės karo tarnybos kariai ir asmenys atliekantys alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą;

7) savarankiškai dirbantys asmenys;

8) šeimos pasirinkimu motina (įmotė), tėvas (įtėvis), faktiškai auginantis vaiką, arba vaiko globėjas, auginantys vaiką iki trejų metų;

9) tradicinių ir kitų valstybės pripažintų religinių bendruomenių ir bendrijų dvasininkai ir tik vienuolyne dirbantys vienuoliai;

10) nesukakę senatvės pensijos amžiaus vienas iš neįgalaus asmens, kuriam nustatytas specialusis nuolatinės slaugos poreikis, tėvų (įtėvių) arba asmuo, nustatyta tvarka paskirtas šio neįgalaus asmens globėju ar rūpintoju, slaugantis namuose nurodytą neįgalų asmenį. Ši nuostata taip pat taikoma vienam iš tėvų, globėjui, rūpintojui, slaugančiam namuose visiškos negalios invalidą, pripažintą tokiu iki 2005 m. liepos 1d.

Išvardinti asmenys draudžiami socialiniu pensijų draudimu, o asmenys, dirbantys pagal darbo sutartis, kandidatai į notarus, valstybės politikai, Konstitucinio Teismo teisėjai, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjai, kitų teismų teisėjai, prokurorai, Lietuvos banko valdybos pirmininkas, pavaduotojai, valdybos nariai, Seimo ar Respublikos Prezidento paskirti valstybės institucijų ar įstaigų pareigūnai, valstybinių komisijų ir tarybų pirmininkai, jų pavaduotojai ir nariai, pagal specialius įstatymus įsteigtų komisijų ir tarybų pareigūnai²⁵ dar ir draudimu nuo nelaimingų atsitikimų ir profesinių ligų.

3.1.1.1. Našlių ir našlaičių pensijos

Našlių ir našlaičių pensijų skyrimas siejamas su mirusiojo asmens teise gauti socialinio draudimo senatvės ar netekto darbingumo pensiją. Taigi, prieš skiriant našlių ir našlaičių pensiją, reikia nustatyti, ar miręs asmuo turėtų teisę gauti netekto darbingumo ar senatvės socialinio draudimo pensiją, ar iki mirties tokią pensiją jau gavo. Pagal Valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymo nuostatas teisę gauti valstybinę socialinio draudimo pensiją Lietuvoje turi nuolatiniai Lietuvos Respublikos gyventojai, kurie buvo privalomai draudžiami arba patys draudėsi valstybiniu socialiniu pensijų draudimu. Nuolatiniais Lietuvos Respublikos gyventojais laikomi asmenys, kurių duomenys apie gyvenamąją vietą ar savivaldybę, kurioje jie gyvena,

²⁵ Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 110-3207

jeigu neturi gyvenamosios, įrašyti į Lietuvos Respublikos gyventojų registrą bei nuolat Lietuvos Respublikoje gyvenantys užsieniečiai. Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 36 straipsnyje nurodyti asmenys, turintys teisę gauti našlių ar našlaičių pensiją. Taigi, tokią pensiją turi teisę gauti mirusiojo arba nustatyta tvarka pripažinto mirusiu ar nežinia kur esančiu, drausto valstybiniu socialiniu pensijų draudimu asmens sutuoktinis, vaikai ir jiems prilyginti asmenys. Sistemiskai nagrinėjant įstatymą darytina išvada, kad sutuoktiniui tam tikromis, įstatyme apibrėžtomis, sąlygomis prilyginamas ir faktinis sutuoktinis, globėjas arba rūpintojas, o vaikams – įvaikiai, posūniai, podukros. Išvardinti asmenys įgyja teisę gauti našlių ar našlaičių pensijas tik tuo atveju, jei miręs asmuo buvo įgijęs teisę gauti valstybinę socialinio draudimo netekto darbingumo (iki 2005 m. liepos 1 d.- invalidumo) pensiją ar senatvės pensiją arba vieną iš jų gavo. Jei asmuo iki mirties vienos iš šių pensijų negavo, laikoma, kad jis buvo įgijęs teisę ją gauti jeigu mirties dieną turėjo šiai pensijai skirti minimalų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą. Jeigu našlys arba našlė su mirusiu sutuoktiniu vaikų neturėjo, tai teisę gauti pensiją įgyja tik tuo atveju, jei nuo santuokos įregistravimo nustatyta tvarka iki sutuoktinio mirties dienos praėjo ne mažiau kaip penkeri metai. Faktiniam sutuoktiniui ir posūniams bei podukroms - nustatomos papildomos sąlygos. Faktiniam sutuoktiniui valstybinė socialinio draudimo našlių pensija skiriama, jei nėra mirusio asmens sutuoktinio, kuriam gali būti paskirta našlių pensija, o posūniams ir podukroms valstybinė socialinio draudimo našlaičių pensija skiriama jei jie iki patėvio ar pamotės mirties neturėjo teisės gauti našlaičių pensijos už tėvus.

Analizuojant valstybinių socialinio draudimo našlių pensijų skyrimo ir mokėjimo sąlygas, galima išskirti dvi našlių pensijų gavėjų grupes:

1) našliai, kurie našlių pensijas gauna nepriklausomai nuo jų amžiaus ar darbingumo, kai augina mirusiojo asmens vaikus(įvaikius) iki 18 metų ar iki bendrojo lavinimo mokyklų dieninio skyriaus baigimo, bet ne ilgiau kaip iki 19 metų arba slaugo mirusiojo vaikus, kurie iki 18 metų sukakties pripažinti neįgaliais,

2) Našliai, kurie našlių pensijas gauna sukakę senatvės pensijos amžių ar pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais. Teisė į našlių pensiją įgyjama, jei senatvės pensijos amžius sukanka, nedarbingumas ar dalinis nedarbingumas pripažįstamas sutuoktinio mirties dieną arba per 5 metus po sutuoktinio mirties, arba tuo metu, kai augino mirusio asmens vaikus (įvaikius) iki 18 metų arba slaugė namuose neįgaliais pripažintus vaikus.

Darytina išvada, kad našliai, neatitinkantys aukščiau išvardintų sąlygų, neturi teisės gauti našlių pensiją.

Socialinės apsaugos išmokų mokėjimas dažnai ribojamas tam tikrais laikotarpiais. Našlių pensijų mokėjimo laikotarpis socialinio draudimo pensijų įstatymo 35 straipsnio 1 dalies 1,2,4 punktuose ribojamas įvykiu, kuris turi įvykti - išlaikytinių amžiumi. Į našlių pensiją atitinkamai

turi teisę asmenys auginantys mirusio asmens vaikus (įvaikius) iki 18 metų (bendrojo lavinimo ir profesinių mokyklų dieninių skyrių moksleivius – iki šių mokyklų baigimo, bet ne ilgiau, negu kol jiems sukaks 19 metų). Našlaičių pensijos mokamos taip pat tam tikrą laikotarpį t.y. iki 18 metų, o nustatyta tvarka įregistruotų aukštųjų, aukštesniųjų, profesinių bei bendrojo lavinimo mokyklų dieninių skyrių studentai ir moksleiviai iki šių mokyklų baigimo. Nustatyta aukščiausia amžiaus riba iki kurios gali būti mokama našlaičių pensija yra 24 metai. Tik našlaičiams, kurie buvo pripažinti neįgaliaisiais (iki 2005 m. liepos 1 d. invalidais) iki jiems sukankant 18 metų, 24 metų amžiaus riba netaikoma. Jiems pensija mokama nuolat, iki jie bus nedarbingi ar iš dalies darbingi.

Našlių pensijų sistemos raidoje susiformavo trys našlių pensijų gavėjų grupės. Tai a) asmenys, kuriems našlių pensijos paskirtos už mirusius iki 1995 m. sausio 1 dienos. Jų dydis yra 25 procentai 2002 m. balandžio mėnesį buvusio valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos dydžio, b) asmenys, kuriems pensijos paskirtos už mirusius 1995 m. sausio 1 d. – 1997 m. liepos 1 d. ir jų dydis yra 50 procentų mirusiam priklausiusios arba galėjusios priklausyti pensijos dydžio, c) našlių pensijų gavėjai, kuriems pensijos paskirtos už mirusius po 1997 m. liepos 1 d. asmenis. Tokių našlių pensijų dydis yra 20 procentų mirusiam priklausiusios arba galėjusios priklausyti pensijos, apskaičiuotos taikant 2002 m. kovo mėnesio bazinę pensiją ir draudžiamąsias pajamas, dydžio.²⁶

Taigi, pagal šiuo metu galiojantį valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymą, našlių ar našlaičių pensijos dydis priklauso nuo mirusiojo asmens senatvės, netekto darbingumo ar invalidumo pensijos dydžio, apskaičiuoto pagal 2002 metų kovo mėnesį buvusį valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos dydį ir 2002 metų kovo mėnesį galiojusias vidutines mėnesines draudžiamąsias pajamas. Patvirtinus naują, didesnę, valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos dydį ar naujas, einamųjų metų draudžiamąsias pajamas, našlių pensijos nedidindamos (neindeksuojamos), o našlaičių pensijos atitinkamai didindamos.²⁷ Asmeniui, turinčiam teisę į našlių pensiją, skiriama 20 procentų mirusiam asmeniui galėjusios priklausyti pensijos dydžio. Tačiau, jei teisę gauti našlių pensiją turi keli globėjai (rūpintojai), tuomet skiriama kiekvienam po lygiai, bet ne daugiau kaip 20 procentų nustatyta tvarka apskaičiuotos pensijos dydžio. Našlaičių pensijos dydis yra 30 procentų mirusiajam galėjusios priklausyti valstybinės socialinio draudimo netekto darbingumo, nustatyto asmenims, netekusiems 60-70 procentų darbingumo (iki 2005 m. liepos 1 d. – II grupės invalidumo pensijos) dydžio, arba senatvės pensijos dydžio. Jei teisę gauti našlaičių pensiją turi keli vaikai, kiekvienam skiriama po lygiai, bet ne daugiau kaip po 30 procentų ir ne daugiau 80 procentų viso apskaičiuoto

²⁶ Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo ir valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymo Nr. XP - 1750 aiškinamasis raštas. 2006.

²⁷ Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 59-1153.

netekto darbingumo ar senatvės pensijos dydžio. Jeigu nėra asmenų, turinčių teisę gauti našlių pensiją, tai kiekvienam našlaičiui skiriama po lygiai, bet ne daugiau kaip po 30 procentų nustatyta tvarka apskaičiuotos pensijos dydžio ir ne daugiau kaip 100 procentų šios pensijos dydžio. Našlaičiams, netekusiems abiejų tėvų, valstybinės socialinio draudimo pensijos dydį sudaro suma, gauta apskaičiuavus našlaičių pensiją už kiekvieną iš mirusių.²⁸

Įstatymu nustatyta, kad našlių pensijos mokamos kartu su senatvės, invalidumo, ar netekto darbingumo o našlaičių – su invalidumo ar netekto darbingumo pensijomis. Taigi, kaip minėjome aukščiau, nors maitintojo netekimo pensijos yra nedidelės, tačiau mokamos kartu su gaunama kita senatvės ar netekto darbingumo pensija, jos šiek tiek kompensuoja prarastas pajamas, susijusias su maitintojo mirtimi. Tiems, kurie tuo pat metu turi teisę gauti našlių ir našlaičių valstybines socialinio draudimo pensijas, skiriama didesnė arba jų pasirinkimu viena iš šių pensijų.

Žinant, kad valstybinio socialinio draudimo netekto darbingumo, nustatyto asmenims, netekusiems 60-70 procentų darbingumo (iki 2005 m. liepos 1 d. – II grupės invalidumo pensijos dydžio) ir senatvės pensijų apskaičiavimas priklauso nuo asmens valstybinio socialinio pensijų draudimo stažo, asmens draudžiamųjų pajamų, valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos dydžio, kuris negali būti mažesnis už 110 procentų minimalaus gyvenimo lygio (MGL), einamųjų metų draudžiamųjų pajamų, o našlių ar našlaičių pensijos sudaro atitinkamą netekto darbingumo ar senatvės pensijos procentinę dalį darytina išvada, kad našlių ir našlaičių pensijos dydžiu gali labai skirtis. Taigi, mažas darbo pajamas gavusio asmens mirties atveju jo išlaikytinių gyvenimo sąlygos gali ženkliai pablogėti, lyginant su didesnes draudžiamąsias darbo pajamas turėjusių asmenų išlaikytiniais. Šiuo metu pensinio amžiaus žmonių pajamų diferenciacija nėra labai didelė. Ją reikšmingiau įtakojo tik skirtinga našlių pensijų apskaičiavimo tvarka už asmenis mirusius iki 1995 m. sausio 1d., už asmenis mirusius 1995 m. sausio 1d. – 1997 m. liepos 1 d. bei už asmenis mirusius po 1997 m. liepos 1 d. Tai paaiškinama žinant, kad didžioji dabartinių pensininkų dalis dirbo visuotinio užimtumo ir mažai besiskiriančių atlyginimų laikotarpiu. Dabartiniu metu dirbančių žmonių atlyginimai labai skiriasi. Kai kurie asmenys dirba neformalaus užimtumo sferoje nemokėdami socialinio draudimo įmokų. Daugelis iš viso nedirba dėl menko mobilumo darbo rinkoje arba dėl mokamų socialinių pašalpų. Dalis įmokų pervedama į privačius kaupimo fondus. Šios sąlygos didina tiek senatvės pensijų, tiek netekto darbingumo, tiek ir našlių ar našlaičių pensijų diferenciacijos galimybes.

²⁸ Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 59-1153.

Kadangi dabartinė našlių pensijų sistema kelia didelį šias pensijas gaunančių ir jų negaunančių asmenų nepasitenkinimą, Socialinės apsaugos ir darbo ministrės įsakymu sudaryta Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos bei valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos specialistų darbo grupė, kuriai buvo pavesta apsvarstyti galimybę pertvarkyti valstybinių socialinio draudimo našlių pensijų sistemą.²⁹ Siekiant suvienodinti našlių pensijų dydžius, jų skyrimo sąlygas bei apskaičiavimo tvarką, padidinti itin mažas našlių pensijas, suteikti teisę gauti šias pensijas visiems sulaukusiems senatvės pensijos amžiaus našliams ir našlėms, buvo parengtas ir pateiktas svarstyti Seimui Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo ir valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymų projektai. Šiuose projektuose siūloma našlių pensijas skirti našliams, kuriems sukako senatvės pensijų amžius arba pripažintiems nedarbingais ar iš dalies darbingais asmenims, nepriklausomai nuo jų amžiaus sutuoktinio mirties metu. Kaip ir dabar galiojančiame įstatyme būtina valstybinio socialinio draudimo našlių ir našlaičių pensijų gavimo sąlyga – bent minimalus socialinio draudimo stažas.

Siūloma mažinti asmenų, turinčių teisę gauti našlių pensiją, skaičių. Pagal dabar galiojantį Valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymą našlių pensijas, mokamas našliui arba našlei, faktiniam sutuoktiniui, globėjui, rūpintojui auginantiems bei slaugantiems vaikus, ateityje skirti patiems našlaičiams. Taigi teisę gauti našlių ar našlaičių pensiją turėtų tik, mirusiojo arba pripažinto mirusiu ar nežinia kur esančio asmens, sutuoktinis ir vaikai bei įvaikiai. Našlių pensija priklausytų sutuoktiniams, kuriems sukako senatvės pensijos amžius arba pripažintiems nedarbingais ar iš dalies darbingais. Našliai nedarbingais ar iš dalies darbingais turėtų būti pripažinti iki sutuoktinio mirties arba per 5 metus po jo mirties, arba kai slaugė mirusio asmens vaikus. Našlaičių pensiją gautų vaikai ir įvaikiai iki 18 metų, vyresni vaikai (įvaikiai), jei jie pripažinti neįgaliaisiais iki 18 metų, aukštųjų, aukštesniųjų, profesinių bei bendrojo lavinimo mokyklų dieninių skyrių studentai ir moksleiviai iki išvardintų mokyklų baigimo, bet ne ilgiau kol sukaks 24 metai.

Įstatymo projekte numatyta nustatyti vieną vienodą visiems valstybinio socialinio draudimo našlių pensijos bazinį dydį, kuris negalėtų būti mažesnis nei 70 litų. Paskirtas mažesnes našlių pensijas siūloma didinti iki našlių pensijos bazinio dydžio.³⁰ Našlių pensijų dalį, dabar skiriamą sutuoktiniams ir jiems prilygintiems asmenims, auginantiems bei slaugantiems mirusiojo asmens vaikus, paskyrus našlaičiams, padidėtų jų pajamos. Vienam vaikui numatoma

²⁹ Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo ir valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto Nr. XP-1750 aiškinamasis raštas. 2006.

³⁰ Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo ir valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto Nr. XP-1750 lyginamasis variantas. 2006.

skirti 50 procentų mirusiam asmeniui priklausiusios arba galėjusios priklausyti pensijos, o dviems ir daugiau – po lygiai, bet ne daugiau kaip 100 procentų.³¹ Taigi, priėmus Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo ir valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymą, našlių ir našlaičių aprūpinimas netekus maitintojo pagerėtų. Teisę gauti pensijas įgytų visi pensijos amžių sukakę našliai ir našlės, kurių sutuoktiniai buvo įgiję bent minimalų pensijų draudimo stažą, būtų padidintos mažiausios našlių pensijos, supaprastėtų našlių pensijų apskaičiavimo tvarka, padidėtų našlaičių pragyvenimo lygis. Kita vertus, priėmus minėtą įstatymą, valstybinės socialinio draudimo našlių pensijų suvienodinti nepavyktų, kadangi už mirusiuosius 1995 sausio 1 d. – 1997 m. liepos 1 d. paskirtosios pensijos vis tiek būtų didesnės (jų dydis yra 50 procentų mirusiajam priklausiusios ar galėjusios priklausyti pensijos). Suvienodinus mažiausias našlių pensijas, jų apskaičiavimas nepriklausytų nuo mirusiajam paskirtos ar galimos paskirti pensijos dydžio, taigi, ir nuo jo turėtų draudžiamųjų pajamų. Toks našlių pensijų reglamentavimas pažeistų socialiai teisingo valstybinio socialinio draudimo išmokų santykio su valstybinio socialinio draudimo įmokomis bei jų mokėjimo laikotarpiu (stažu) principą. Mažiausių našlių pensijų padidinimas ir suvienodinimas, manytume, sulauktų didelio jas gaunančių asmenų pritarimo, tačiau galimas kitų našlių pensijų gavėjų, kurių padėties priimtas įstatymas teigiamai neįtakos, nepasitenkinimas.

3.1.1.2. Draudimo išmokos apdraustojo šeimos nariams

Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinis draudimas garantuoja apdraustiesiems asmenims ir jų šeimų nariams socialinę apsaugą įvykus nelaimingam atsitikimui darbe, pakeliui į darbą ar iš darbo bei susirgus ūmia ar lėtine profesine liga. Tai dar viena valstybinio socialinio draudimo rūšis. Apdraustasis – privalomai draudžiamas nelaimingų atsitikimų darbe socialiniu draudimu asmuo, apie kurio draudimą teisės aktų nustatyta tvarka draudėjas pateikė pranešimą Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos teritoriniam skyriui ir už kurį jis mokėjo ar privalo mokėti nelaimingų atsitikimų darbe socialinio draudimo įmokas.³² Nelaimingų atsitikimų darbe socialinio draudimo santykius, asmenų, draudžiamų šios rūšies socialiniu draudimu kategorijas, teises į draudimo išmokas, išmokų skyrimo, apskaičiavimo ir mokėjimo sąlygas, draudiminiuosius ir nedraudiminiuosius įvykius nustato Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas.

³¹ Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo ir valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto Nr. XP-1750 aiškinamasis raštas. 2006.

³² Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 110-3207.

Nelaimingų atsitikimų darbe socialiniu draudimu privalomai draudžiami asmenys, dirbantys pagal darbo sutartis, einantys narystės pagrindu renkamasias pareigas renkamosiose organizacijose, kandidatai į notarus (asesoriai), valstybės tarnautojai, išskyrus valstybės tarnautojus, kurie įstatymų nustatyta tvarka valstybės lėšomis yra apdrausti nelaimingų atsitikimų, susijusių su tarnyba, draudimu bei Valstybės politikai, Konstitucinio teismo teisėjai, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjai, kitų teismų teisėjai, prokurorai, Lietuvos banko valdybos pirmininkas, jo pavaduotojai, kiti Seimo ar Respublikos Prezidento paskirti valstybės institucijų ar įstaigų pareigūnai, Seimo ar Respublikos Prezidento paskirti valstybinių(nuolatinių) komisijų ir tarybų pirmininkai, jų pavaduotojai ir nariai, taip pat pagal specialius įstatymus įsteigtų komisijų ar tarybų pareigūnai. Profesinių mokyklų moksleiviai, aukštesniųjų ir aukštųjų mokyklų studentai jų profesinio mokymo (praktikos) įstaigoje ar įmonėje metu bei asmenys, teritorinių darbo biržų siūsti persikvalifikuoti įmonėse arba dirbti viešųjų darbų, jų persikvalifikavimo ar viešųjų darbų laiku, asmenys, esantys socialinės bei psichologinės reabilitacijos įstaigose ir nuteistieji laisvės atėmimu nelaimingų atsitikimų darbe socialiniu draudimu draudžiami tik jų darbo laiku ir tik tuomet, jeigu jiems už darbą mokamas darbo užmokestis.³³

Jeigu asmuo, apdraustas nelaimingų atsitikimų ir profesinių ligų socialiniu draudimu miršta dėl nelaimingo atsitikimo ar ūmios profesinės ligos, jo šeimos nariai, įgyja teisę gauti draudimo išmokas – vienkartines ar/ir periodines. Periodinės draudimo išmokos apdraustajam mirus skiriamos tuomet, kai tenkinamos Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatyme nustatytos sąlygos: 1) asmuo miršta dėl nelaimingo atsitikimo ar ūmios profesinės ligos, 2) nelaimingas atsitikimas nutinka darbe, pakeliui į darbą ar iš darbo 3) įvykis, dėl kurio asmuo miršta, nustatyta tvarka pripažįstamas draudiminiu. Nelaimingas atsitikimas darbe, mūsų nagrinėjamos temos aspektu, yra įvykis darbe, įskaitant eismo įvykį darbo laiku, nustatyta tvarka iširtas ir pripažintas nelaimingu atsitikimu darbe, kurio padarinys – mirtina darbuotojo trauma. Nelaimingas atsitikimas pakeliui į darbą ar iš darbo – įvykis, įskaitant eismo įvykį darbuotojui vykstant į darbą ar iš darbo, įvykęs darbuotojo darbo dienomis kelyje tarp darbovietės ir:

- 1) gyvenamosios vietos,
- 2) ne darbovietėje esančios vietos, kurioje darbuotojui išmokamas darbo užmokestis,
- 3) vietos ne darbovietės teritorijoje, kurioje darbuotojas gali būti pertraukos pailsėti ir pavalgyti metu.

³³ Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 110-3207.

Teisė į maitintojo netekimo išmoką atsiranda, kai nelaimingo atsitikimo pakeliui į darbą ar iš darbo padarins taip pat yra darbuotojo mirtis. Dar viena mirties priežastis, dėl kurios darbuotojui mirus jo šeimos nariams skiriamos periodinės išmokos, yra ūmi profesinė liga. Profesinė liga yra ūmus ar lėtinis darbuotojo sveikatos sutrikimas, kurį sukėlė vienas ar daugiau kenksmingų ar pavojingų darbo aplinkos veiksnių, nustatyta tvarka pripažintas profesine liga.³⁴ Tai ūmi profesinė liga būtų ūmus darbuotojo sveikatos sutrikimas, kurį sukėlė vienas ar daugiau kenksmingų ar pavojingų darbo aplinkos veiksnių, nustatyta tvarka pripažintas profesine liga.

Nustatant teisę gauti maitintojo netekimo išmoką, būtina, kad nelaimingas atsitikimas ar profesinė liga būtų pripažinta draudiminiu įvykiu. Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo 6 straipsnis nustato, kad draudiminis įvykis tai įvykis, įvykęs minėto įstatymo 4 straipsnyje nurodytam apdraustajam. Pagal Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnį apdraustasis yra asmuo privalomai draudžiamas nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu. Taigi sisteminė Nelaimingų atsitikimų ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo 4 ir 6 straipsnių analizė leidžia apibrėžti draudiminį įvykį, kaip įstatymo numatytą įvykį, įvykusį tuo metu, kai asmuo draudžiamas valstybiniu nelaimingų atsitikimų ir profesinių ligų socialiniu draudimu. Ar asmuo draudžiamas minėtu draudimu, nustato Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos teritorinis skyrius patikrinęs: 1) ar įmonė, įstaiga ar organizacija, kurioje dirbo apdraustasis, registruota draudėju Fondo valdybos teritoriniame skyriuje, 2) ar draudėjas moka ar privalo mokėti socialinio draudimo įmokas 1) ar dėl nelaimingo atsitikimo ar ūmios profesinės ligos miręs asmuo buvo įrašytas į Fondo valdybos teritorinio skyriaus apdraustųjų asmenų įskaitoje arba draudėjas apie tokį asmenį yra pateikęs Fondo valdybos teritoriniam skyriui pranešimą apie asmens priėmimą į darbą. Nesant minėtų sąlygų, asmuo nėra draudžiamas, o nelaimingas atsitikimas darbe ar ūmi profesinė liga, dėl kurios valstybiniu socialiniu draudimu nedraustas asmuo miršta, negali būti laikomas draudiminiu įvykiu. Taigi periodinės valstybinio socialinio draudimo išmokos skiriamos tik mirus nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu draudžiamam asmeniui. Tačiau asmens draustumo fakto nustatymo nepakanka periodinei išmokai skirti. Būtina, kad nelaimingas atsitikimas darbe ar profesinė liga būtų pripažinti draudiminiu įvykiu, o įvykis pripažįstamas draudiminiu kai vyksta esant visoms šioms sąlygoms: 1) dirbant draudėjo nustatytu darbo laiku ar atskiru draudėjo nurodymu paskirtu dirbti laiku bei dirbant tarnybinių komandiruočių laiku, 2) dirbant darbo sutartyje sulygtą darbą (įskaitant ir darbo vietos parengimą bei sutvarkymą), atliekant kitus draudėjo pavestus ir su jo vykdoma veikla susijusius pavestus darbus arba atliekant viešojo administravimo funkcijas, 3)

³⁴ Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 110-3207.

dirbant darbą už kurį mokamas darbo užmokestis nuo kurio mokamos ar turi būti mokamos nelaimingų atsitikimų darbe socialinio draudimo įmokos.³⁵ Draudiminiais taip pat pripažįstami įvykiai įvykę papildomų, specialių pertraukų ar pertraukų pailsėti ir pavalgyti metu, kai darbuotojas yra darbo vietoje, įmonės patalpose ar jos teritorijoje, pakeliui į darbą ar iš darbo, kai įspėjimo apie darbo sutarties nutraukimą laikotarpiu ieško darbo, kai atlieka įstatymų nustatytas valstybines, visuomenines ar piliečio pareigas, jei už tai mokamas darbo užmokestis bei socialinio draudimo įmokos nuo šio užmokesčio, namudininkams dėl darbdavio pateiktų medžiagų, darbo priemonių bei paties gamybos proceso įvykę nelaimingi atsitikimai ir ūmios profesinės ligos.

Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo 7 straipsnis numato nedraudiminius įvykius. Sistemine įstatymo analizė leidžia daryti išvadą, kad nedraudiminiai įvykiai minėto įstatymo 7 straipsnio prasme, tai įvykiai, kurie nors ir yra susiję su draudžiamaisiais asmenimis, tačiau atsižvelgiant į 7 straipsnio 1 dalyje nurodytas aplinkybes yra nelaikomi draudiminiais įvykiais. Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas numato tokias aplinkybes, kurioms esant nelaimingi atsitikimai darbe arba pakeliui į darbą ar iš darbo, įvykę apdraustiesiems asmenims, nepripažįstami draudiminiais įvykiais. Taigi, įvykiai, atsitikę kai nukentėjusysis buvo apsvaigęs nuo alkoholio, narkotikų ar toksinių medžiagų ir tai nebuvo susiję su technologiniu procesu, darė tyčinį nusikaltimą, savavališkai (be draudėjo žinios) atliko darbą ne draudėjo naudai (ne draudėjo interesais), sąmoningai siekė, kad įvyktų nelaimingas atsitikimas, nepripažįstami draudiminiais įvykiais.

Jei nelaimingas atsitikimas ar ūmi profesinė liga sukėlusį darbuotojo mirtį pripažįstami draudiminiais įvykiais, tai nedarbingi asmenys, kurie buvo mirusiojo išlaikomi arba mirties dieną turėjo teisę gauti jo išlaikymą, įgyja teisę gauti periodines išmokas. Periodinė draudimo išmoka apdraustajam mirus skiriama nuo teisės į draudimo išmoką atsiradimo dienos.³⁶ Kyla klausimas, ar teisės į draudimo išmoką atsiradimo diena yra asmens mirties dėl nelaimingo atsitikimo ar ūmios profesinės ligos diena, ar mirties pripažinimo draudiminiu įvykiu diena. Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo išmokų nuostatų 103.4 punkte teigiama, kad jeigu asmuo dėl periodinės draudimo išmokos apdraustajam mirus kreipiasi per 3 metus nuo apdraustojo mirties dienos, ši išmoka skiriama nuo teisės į šią išmoką atsiradimo dienos. Darytina išvada, kad apdraustojo mirties diena ir teisės į išmoką atsiradimo diena nesutampa,

³⁵ Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 110-3207.

³⁶ Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 110-3207.

tačiau detalesnio „dienos, kurią atsiranda teisė į periodinę draudimo išmoką“ netekus maitintojo sąvokos nustatymo nagrinėtuose teisės aktuose pasigendame.

Pagal Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo 26 straipsnį, teisė į socialinio draudimo periodinę išmoką, maitintojui mirus dėl draudiminio įvykio turi nedarbingi asmenys, kurie buvo mirusiojo išlaikomi arba jo mirties dieną turėjo teisę gauti jo išlaikymą. Civilinio kodekso komentare, nurodyta, kad išlaikymas apima visas lėšas, reikalingas vaikui tinkamai maitinti, aprengti, jo sveikatos priežiūrai, mokymo, auklėjimo ir laisvalaikio reikmėms.³⁷ Darytina išvada, kad išlaikymas yra lėšos teikiamos asmenims, dėl jauno amžiaus, ligos, nedarbingumo, senatvės neturintiems pakankamai lėšų gyventi. Taigi, išlaikomais asmenimis Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatyme įvardijami mirusiojo vaikai, įvaikiai, vaikai gimę praėjus ne daugiau kaip 300 dienų po jo mirties, sutuoktiniai, tėvai ir įtėviai, kiti nedarbingi asmenys, kurie buvo mirusiojo išlaikomi arba jo mirties dieną turėjo teisę gauti jo išlaikymą. Kitais asmenimis, turinčiais teisę į periodinę išmoką netekus maitintojo, gali būti laikomi asmenys, kurių privalomą išlaikymą, jiems esant nedarbingais nustato teismas. Taigi, teisę į maitintojo netekimo periodinę išmoką dar gali turėti broliai, seserys, seneliai, vaikaičiai,³⁸ jeigu išlaikymo ar teisių į išlaikymą faktas įrodomas teismo tvarka ir įstatymų nustatyta tvarka, nustatomas jų nedarbingumo faktas. Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų ir profesinių ligų įstatymo 11 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad maitintojo netekimo periodinė išmoka mokama mirusiojo šeimos nariams. Taigi, išvelgiame nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų įstatymo 11 straipsnio 2 dalies ir 26 straipsnio 1 dalies koliziją toje vietoje, kur nustatomi asmenys, turintys teisę gauti periodines maitintojo netekimo išmokas. Pagal minėto įstatymo 11 straipsnio 2 dalį periodinė išmoka apdraustajam mirus priklausytų tik mirusiojo šeimos nariams.

Periodinės socialinio draudimo išmokos taip pat mokamos ribotą laiką t.y. laikas apibrėžiamas įvykiu, kuris turi įvykti – iki vaikai (įvaikiai) sukanka 18 metų, o jei jie mokosi aukštųjų, aukštesniųjų, profesinių ar vidurinių mokyklų dieniniuose skyriuose – kol jiems sukaks 24 metai. Sutuoktiniui, tėvams ir įtėviams, kurie prižiūri mirusiojo vaikus (įvaikius), vaikaičius, brolius ar seseris – kol jiems sukaks 8 metai, sutuoktiniui ir vaikui (įvaikiui), kuriems nustatytas invalidumas- jų invalidumo laikotarpiu, o sutuoktiniui, sukakusiam senatvės pensijos amžių periodinė draudimo išmoka mokama iki gyvos galvos.

Periodinės išmokos dydis pagal LR nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo 26 straipsnio 2 dalį yra lygus periodinei netekto darbingumo kompensacijai padalytai iš vienetu padidinto asmenų, kuriems skiriama ši išmoka, skaičiaus.

³⁷ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 373.

³⁸ Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 36 – 1340.

Netekto darbingumo periodinė kompensacija apskaičiuojama pagal formulę $0,5 \times d \times k \times D$. Kurioje dydis d yra darbingumo netekimo koeficientas, kuris apskaičiuojamas netekto darbingumo procentą dalijant iš 100, dydis k – asmens vidutinių draudžiamųjų pajamų per paskutinius paeiliui einančius 12 mėnesių, skaičiuojant atgal nuo pabaigos užpraeito kalendorinio ketvirčio, buvusio prieš nelaimingo atsitikimo darbe, pakeliui į darbą ar iš darbo arba ūmios profesinės ligos nustatymo mėnesį, santykis su nelaimingo atsitikimo darbe, pakeliui į darbą ar iš darbo arba susirgimo ūmia profesine liga nustatymo metu galiojančiomis einamųjų metų draudžiamomis pajamomis. Šis asmens vidutinių draudžiamųjų pajamų ir einamųjų metų draudžiamųjų pajamų santykis yra vadinamas kompensavimo koeficientu (k) ir negali būti mažesnis nei 0, 25 ir didesnis nei 3, D – Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo nustatyta tvarka patvirtintos einamųjų metų draudžiamosios pajamos.³⁹

Periodinė išmoka apdraustajam mirus mokama neatsižvelgiant į kitas išmokos gavėjo pajamas. Taigi ji gali būti mokama su bet kuria kita periodine ar vienkartinė išmoka nereikalaujant vienos iš jų atsisakyti.

Išanalizavus teisės aktus, reglamentuojančius valstybinio socialinio draudimo našlių ir našlaičių pensijų bei draudimo išmokų skyrimą darytinis išvados, kad:

- a) periodinės valstybinio socialinio draudimo išmokos mokamos mirus asmeniui apdraustam valstybinių socialinio draudimo pensijų draudimu arba nelaimingų atsitikimų ir profesinių ligų socialiniu draudimu;
- b) periodinės išmokos mokamos nuolatiniais Lietuvos gyventojams;
- c) Nelaimingų atsitikimų ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo 11 straipsnio dalis ir 26 straipsnio 1 dalis skirtingai įvardina asmenis turinčius teisę gauti periodines draudimo išmokas mirus maitintojui,
- d) sąlygos, reikalingos našlių ar našlaičių pensijų bei draudimo išmokų skyrimui, siejamos su išlaikytinių amžiumi, sveikatos būkle, mokymusi nustatyta tvarka įregistruotų bendrojo lavinimo, profesinių, aukštesniųjų, aukštųjų mokyklų dieniniuose skyriuose, veiksniumu, šeimyniniu statusu;
- e) išmokos siejamos su individualiais kintamaisiais todėl jų dydis skiriasi ir priklausomai nuo darbo rinkoje susiklosčiusių aplinkybių šie skirtumai didės;
- f) našlių ir našlaičių pensijos bei socialinio draudimo išmokos sudaro įstatymų nustatyta tvarka apskaičiuotą mirusiojo asmens turėtų išmokų procentinę dalį, todėl yra nedidelės ir maža dalimi kompensuoja dėl maitintojo netekties prarastas pajamas.

³⁹ Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 110-3207.

3.1.2. Mirus asmeniui nedraustam valstybiniu socialiniu draudimu

Iš esmės visi dirbantys asmenys yra apdrausti valstybiniu socialiniu draudimu. Tik kai kurios savarankiškai dirbančių asmenų kategorijos nėra privalomai draudžiamos. Tai ūkininkai, sportininkai, pagal autorines sutartis dirbantys asmenys. Dalis asmenų dėl įvairių priežasčių neįgiję reikalaujamo minimalaus pensijų draudimo stažo, reikalingo socialinio draudimo išmokoms gauti. Taigi asmenys nedrausti valstybiniu socialiniu draudimu ar neįgiję reikalaujamo minimalaus pensijų draudimo stažo, neturi teisės gauti socialinio draudimo išmokų, o tokių asmenų mirties atveju likusiems nedarbingiems mirusiojo šeimos nariams neskiriamos našlių ir našlaičių socialinio draudimo pensijos. Tokiais atvejais dėl maitintojo mirties prarastos pajamos kompensuojamos per kitas socialinės apsaugos schemas - šalpos išmokas, pašalpas. Be to kai kuriems asmenims mokamos specialios socialinės išmokos iš valstybės biudžeto lėšų.

3.1.2.1. Valstybinės našlių ir našlaičių pensijos

Valstybinių pensijų skyrimą ir mokėjimą reglamentuoja Valstybinių pensijų įstatymas, pagal kurio nuostatas skiriamos I ir II laipsnio valstybinės pensijos ir nukentėjusių asmenų valstybinės pensijos, Vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, Kalėjimų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas, pagal kurio nuostatas skiriamos pareigūnų ištarnauto laiko ir netekto darbingumo pensijos, Lietuvos Respublikos Prezidento įstatymas, Lietuvos Respublikos mokslininkų valstybinių pensijų laikinasis įstatymas ir Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymas. Šias pensijas paprastai gauna asmenys, kuriems mokamos ir socialinio draudimo pensijos, todėl galima teigti, kad jie turi papildomas pajamas senatvėje ir negalios atveju.

Mirus pirmojo ar antrojo laipsnio valstybinių pensijų gavėjams, jų išlaikytiniai įgyja teisę į valstybinę našlių ir našlaičių pensiją. Valstybinių pensijų įstatymo 7 straipsnis nustato, kad valstybinė našlių ir našlaičių pensija skiriama tokiomis pačiomis sąlygomis ir gavėjui priklausiusios pensijos dalimis, kaip ir našlių ar našlaičių pensija mirus asmeniui, gavusiam ar turėjusiam teisę gauti valstybinę socialinio draudimo pensiją, t.y. sutuoktiniui maitintojo mirties metu sukakusiam senatvės pensijos amžių ar pripažintam neįgaliu, o vaikams - maitintojo mirties metu nesukakusiems 18 metų amžiaus, besimokantiems nustatyta tvarka įregistruotose mokymo įstaigose - iki 24 metų arba vyresniems negu 18 metų neįgaliems vaikams, kai

neįgalumas nustatytas iki 18 metų. Tačiau šių pensijų dydis nustatomas procentais nuo valstybinių pensijų bazės.⁴⁰

Pirmojo laipsnio valstybinė pensija yra keturių valstybinių pensijų bazių dydžio, antrojo laipsnio valstybinė pensija yra dviejų valstybinių pensijų bazių dydžio⁴¹. Valstybinių pensijų bazė šiuo metu yra 138 litai. Taigi, pirmojo laipsnio valstybinės pensijos dydis yra 552 litai, o antrojo laipsnio valstybinė pensija yra 276 litų dydžio. Kadangi pagal valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymą našlių pensija yra 20 procentų, o našlaičių - 30 procentų mirusiajam paskirtosios valstybinio socialinio draudimo senatvės ar netekto darbingumo pensijos dydžio, o Valstybinių pensijų įstatymo 7 straipsnis nurodo, kas valstybinės našlių, ir našlaičių pensijos tokiomis pačiomis gavėjui priklausiusios pensijos dalimis, tai valstybinė našlių pensija, mirus pirmojo laipsnio pensijos gavėjui, turėtų būti 110, 40 Lt dydžio, našlaičių – 165,60 Lt dydžio. Mirus antrojo laipsnio pensijos gavėjui, valstybinė našlių pensija būtų 55,20 Lt, našlaičių – 82,80 Lt dydžio.

Asmeniui, turinčiam teisę gauti valstybinę našlių pensiją už mirusį pirmojo arba antrojo laipsnio valstybinės pensijos gavėją ir valstybinę socialinio draudimo našlių pensiją, jo pasirinkimu skiriama ir mokama arba valstybinė našlių pensija, arba valstybinė socialinio draudimo našlių pensija. Valstybinė našlių pensija gali būti mokama kartu su valstybinio socialinio draudimo pensija arba valstybine pensija.

Pagal Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, Kalėjų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymą (toliau Pareigūnų ir karių įstatymą) teisę gauti pareigūnų ir karių valstybinę našlių ir našlaičių pensiją įgyja asmenys mirus: a) Vidaus reikalų ministerijos, policijos ar kitos vidaus reikalų įstaigos pareigūnui, vidaus tarnybos dalinių karininkui, liktinės tarnybos puskarininkui ir kareiviui, b) Valstybės saugumo departamento sistemos pareigūnui, c) prokuratūros pareigūnui, e) Kalėjų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnui.⁴² Teisę gauti valstybinę pareigūnų ir karių našlių ir našlaičių pensiją, pareigūnui ar kariui mirus, turi sutuoktinis, vaikai bei jiems prilyginti asmenys, nurodyti Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatyme. Darbo trečio skyriaus pirmame poskyryje jau rašėme, kad tokiais asmenimis gali būti faktinis sutuoktinis, įvaikiai, posūniai, podukros, globėjas, rūpintojas.

Pareigūnų ir karių valstybinės našlių ir našlaičių pensijos dydis apskaičiuojamos kitaip nei minėtos pensijos mirus pirmojo ar antrojo laipsnio valstybinės pensijos gavėjui. Kai miršta

⁴⁰ Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 101-2018.

⁴¹ Ten pat.

⁴² Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, Kalėjų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 99-1958.

pareigūnas, kuriam iki mirties nebuvo paskirta iš tarnauto laiko ar netekto darbingumo pensija, našlių ir našlaičių pensija skaičiuojama taip pat, kaip apskaičiuojama valstybinė netekto darbingumo pensija pačiam pareigūnui, netekusiam 75-100 procentų darbingumo ir nuo apskaičiuotos netekto darbingumo pensijos našlių ir našlaičių pensijos dydis nustatomas procentais. Pensijos dydžio nustatymui taikomas Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 37 straipsnis, kuris nurodo, kad našlių pensijos dydis yra 20 procentų senatvės ar netekto darbingumo pensijos, o našlaičių – 30 procentų. Pirmiausia atsižvelgiama į mirties priežastį (ar mirtis susijusi su tarnyba, ar ji nutiko dėl kitų priežasčių). Sistemaiškai aiškinant pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 8 ir 10 straipsnius bei Lietuvos Respublikos Vidaus tarnybos statuto ir Lietuvos Respublikos Vidaus tarnybos statuto patvirtinimo įstatymo įgyvendinimo įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymo 1 straipsnį darytina išvada, kad mirties priežastis pripažįstama susijusia su tarnyba, jei susirgimas, sužeidimas ar trauma sukėlusį pareigūno mirtį, įvyko tarnyboje ir tarnybos metu įskaitant eismo įvykį, įvykį pertraukos pailsėti ir pavalgyti metu, įvykį susijusį su tarnybinių pareigų atlikimu, kurio metu pareigūnas patiria rizikos veiksnio (cheminio, fizikinio, biologinio, fizinio ar ergonominio) ar kelių veiksmų poveikį. Mirus pareigūnui, kuris jau gavo pareigūnų ir karių valstybinę pensiją už tarnybą ar valstybinę netekto darbingumo pensiją, valstybinė našlių ir našlaičių pensija apskaičiuojama pagal mirusiojo gautos valstybinės pensijos dydį valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatyme nurodytomis dalimis. Pareigūnų ir karių valstybinės našlių ir našlaičių pensijos skiriamos už asmenis mirusius po 1995 m. sausio 1d. Beje, jei asmuo turi teisę į valstybinę pareigūnų ir karių našlių pensiją ir valstybinę socialinio draudimo našlių pensiją, jis taip pat turi pasirinkti vieną iš šių pensijų taip pat kaip ir pirmojo ar antrojo laipsnio valstybinės pensijos gavėjo mirties atveju.

Nukentėjusiųjų asmenų valstybinių našlių ir našlaičių pensijų skyrimą reglamentuoja Lietuvos Respublikos Valstybinių pensijų įstatymas Minėtas įstatymas išskiria kelias nukentėjusiųjų asmenų valstybinių pensijų gavėjų grupes. Jų mirties atveju, turintiems teisę asmenims, mokamos nukentėjusiųjų asmenų valstybinės našlių ir našlaičių pensijos. Remiantis šiuo įstatymu, išskirtinos keturios nukentėjusiųjų asmenų našlių ir našlaičių pensijų gavėjų grupės, kurių pensijų apskaičiavimo tvarka skiriasi:⁴³ Nukentėjusiųjų asmenų pensijų dydžio matas yra valstybinių pensijų bazė, kurios dydis šiuo metu yra 138 litai.

Pirmoji grupė asmenų, kuriems mirus skiriamos nukentėjusiųjų asmenų našlių ir našlaičių valstybinės pensijos - žuvusiųjų dėl 1991 metų sausio 11-13 dienomis vykdytos agresijos ir po to buvusių įvykių vaikai ir įvaikiai iki 18 metų ar vyresni negu 18 metų vaikai, jei jie yra neįgalūs arba iki 24 metų mokosi nustatyta tvarka įregistruotose mokymo įstaigose.

⁴³Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 101-2018

Našlių pensijos skiriamos ir kitos santuokos nesudariusioms našlėms, tačiau skirtingai nei valstybinių socialinio draudimo našlių pensijų gavėjams ar kitų valstybinių našlių pensijų gavėjams, nepaisant amžiaus. Kiekvienas, iš išvardintų asmenų, turi teisę gauti 8 valstybinių pensijų bazių dydžio nukentėjusiųjų asmenų valstybinę našlių ir našlaičių pensiją. Tokio paties dydžio nukentėjusiųjų asmenų valstybinė pensija skiriama ir asmenų, žuvusių dėl sausio 11- 13 dienomis vykdytos agresijos ir po to buvusių po to buvusių įvykių tėvams, tačiau neaišku, kodėl motinoms ir tėvams minėtos pensijos skiriamos skirtingomis sąlygomis. Motinoms valstybinė nukentėjusiųjų asmenų pensija skiriama kai joms sukanka 50 metų arba pripažįstamos nedarbingomis ar iš dalies darbingomis, o tėvams - kai sukanka senatvės pensijos amžius arba jie pripažįstami nedarbingais ar iš dalies darbingais.

Nukentėjusiųjų asmenų valstybinės našlių ir našlaičių pensijos skiriamos 1940-1990 metų okupacijos dalyvių, žuvusių kovos lauke ar suėmimo metu, nužudytų ar mirusių tardymo ar kalinimo metu, nubaustų mirties bausme našliams (našlėms) ir našlaičiams vaikams (įvaikiams) taip pat politinių kalinių vaikams (įvaikiams), jeigu jie abiejų kalinčių tėvų mirties metu (taip pat jeigu vienas tėvų (tėvių) buvo miręs, ištremtas arba dingęs be žinios, o kitas kalėjo), buvo nepilnamečiai. Tokiems asmenims nukentėjusiųjų asmenų valstybinės našlių ir našlaičių pensijos skiriamos ir mokamos, kai jie sukanka senatvės pensijos amžių arba pripažįstami nedarbingais ar iš dalies darbingais, netekusiais 60 procentų ir daugiau darbingumo ir tik tuo atveju, jeigu jie neturi teisės į kitą nukentėjusiųjų asmenų valstybinę pensiją. Šiems asmenims skiriama valstybinių pensijų bazės dydžio našlių ir našlaičių pensija. Kyla klausimas, ar galima našlaičiu laikyti asmenį, sukakusį senatvės pensijos amžių. Kituose darbe nagrinėtuose teisės aktuose, reglamentuojančiuose našlaičių aprūpinimą mirus maitintojui, našlaičiais laikomi mirusio asmens vaikai (įvaikiai) iki 18 metų, vyresni nei 18 metų neįgalūs vaikai (įvaikiai), pripažinti neįgaliaisiais iki 18 metų bei vaikai (įvaikiai) besimokantys nustatyta tvarka įregistruotose mokymo įstaigose iki kol sukaks 24 metai. Taigi, sukakę senatvės pensijos amžių asmenys, našlaičiais negali būti laikomi, o tokiems asmenims skiriamos vadinamos nukentėjusiųjų asmenų valstybinės našlaičių pensijos yra papildomas pajamų šaltinis, o ne prarastų dėl maitintojo mirties pajamų kompensavimas.

Nukentėjusiųjų asmenų valstybinės našlių ir našlaičių pensijos taip pat skiriamos ir asmenų mirusių dėl Černobylio atominės elektrinės likvidavimo darbų poveikio, žuvusių ar mirusių dėl būtiniosios karinės tarnybos ar karinių mokymų sovietinėje armijoje arba vėliau mirusiųjų dėl ligų, susijusių su karine tarnyba. Jei mirusysis iki mirties valstybinę nukentėjusiųjų asmenų pensiją jau gavo, maitintojo netekimo pensijos dydis nustatomas nuo valstybinės pensijos dydžio. Jei žuvusiam (mirusiam) asmeniui nukentėjusiųjų asmenų valstybinė pensija

nebuvo paskirta, laikoma, kad jam priklausė 1,5 valstybinių pensijų bazės ir tokiu atveju našlių ir našlaičių pensijos apskaičiuojamos nuo nurodyto dydžio t.y. 1,5 valstybinių pensijų bazės.

Teisę gauti našlių ir našlaičių pensijas sutuoktinis ir vaikai turi ir jei miręs asmuo buvo politinis kalinys ar tremtinys; pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijoms dalyvis; antrojo pasaulinio karo metais išvežtas priverstiniam darbams už buvusios TSRS ribų arba buvo getuose, koncentracijos ar kitokio tipo prievartinėse stovyklose; Antrojo pasaulinio karo metais tarnavo antihitlerinės koalicijos valstybių veikiančiose armijose, partizanų būriuose ar junginiuose. Nukentėjusiųjų asmenų valstybinės našlių ir našlaičių pensijos mokamos iš valstybės biudžeto lėšų, nepaisant našlių ir našlaičių kitų pajamų, išskyrus vieną atvejį, kai valstybinė našlaičių pensija nemokama žuvusių 1940 – 1990 metų okupacijos dalyvių vaikams (įvaikiams) turintiems teisę į kitą nukentėjusiųjų asmenų valstybinę pensiją.

Lietuvos Respublikos Prezidento įstatymo, Lietuvos Respublikos mokslininkų valstybinių pensijų laikinojo įstatymo ir Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymo nenustatyta skirti našlių ir našlaičių pensijas, taigi, mirus mokslininkų ar teisėjų valstybinių pensijų gavėjui, našliams ir našlaičiams valstybinės pensijos nebus skiriamos. Šiuo metu Lietuvos Respublikos Seimui pateiktas svarstyti Lietuvos Respublikos Prezidento valstybinės rentos įstatymo projektas, kuriame numatytos Respublikos Prezidento valstybinės našlių ir našlaičių rentos skyrimo ir mokėjimo sąlygos, dydžiai bei skyrimo ir mokėjimo tvarka. Taip pat parengtas Lietuvos Respublikos Prezidento įstatymo, Valstybinių pensijų įstatymo, Vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, Kalėjų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo pakeitimo ir papildymo bei valstybinių pensijų įstatymo 2 ir 11 straipsnių pakeitimo įstatymo 1 straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymo projektas, kurio tikslas suderinti siūlomo Lietuvos Respublikos Prezidento valstybinės rentos įstatymo ir galiojančių Lietuvos Respublikos Prezidento įstatymo, Lietuvos Respublikos Valstybinių pensijų įstatymo nuostatas. Projekte siūloma apibrėžti valstybinių našlių ir našlaičių pensijų skyrimo sąlygas ir dydžius bei panaikinti nuorodas į Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo straipsnius. Taigi priėmus šiuos įstatymus būtų nustatytos Respublikos Prezidento valstybinės našlių ir našlaičių rentos, suderintos siūlomų ir galiojančių įstatymų nuostatos, bei atskirai reglamentuotos valstybinių našlių ir našlaičių pensijų skyrimo ir mokėjimo sąlygos ir dydžiai.

Beje, žiniasklaidoje prasidėjo diskusijos ir apie valstybinių pensijų gavėjų rato išplėtimą. 2006 metų lapkričio 22 dieną informacinėje laidoje „Panorama“ Valstiečių liaudininkų partijos narys, Seimo pirmininko pavaduotojas Alfredas Pekeliūnas išsakė nuomonę, kad Lietuvos Respublikos Seime svarstytinas klausimas dėl valstybinių pensijų skyrimo buvusiems seimo nariams, ministrams, savivaldybių merams. Valstybinių pensijų nustatymas

išvardintiems asmenims sudarytų prielaidas valstybinių našlių ir našlaičių pensijų skyrimui jų mirties atveju ir dar labiau padidintų valstybės biudžeto išlaidas bei gyventojų suskirstymą į eilinius ir privilegijuotuosius. Socialinių mokslų daktaras A. Guogis jau dabar priskiria Lietuvą prie šalių, įtvirtinusių Viduržemio (romaniškąją) socialinės apsaugos modelį, kur labiausiai pasireiškia klientelistiniai (lobistiniai, pažinčių ir giminystės) ryšiai siekiant pritaikyti įstatymų leidybą savo siauriems egoistiniams klaniniams poreikiams arba stengiantis apeiti įstatymus bei dažnai juos kaitalioji. Knygoje „Socialinės politikos modeliai“ jis teigia, kad Lietuvos visuomenėje ir socialinėje apsaugoje susiformavęs klientelizmas, kur egzistuoja tik tam tikroms „nusipelnusioms“ socialinėms grupėms prieinamos papildomos valstybinės pensijos (jėgos struktūrų, mokslininkų pensijos ir pan.) ir kitos per pažintis bei dideliu spaudimu valdžiai teikiamos lengvatos.⁴⁴ Taigi, stebima privilegijuotų asmenų daugėjimo Lietuvoje tendencija. Manytume, kad nėra pagrindo skirti valstybines pensijas politikams, kadangi jų politinė karjera, dažnai, neilgai trunka, darbas yra savanoriškas, pakankamai gerai apmokamas, nesusijęs su padidinta rizika ar pavojingomis aplinkos sąlygomis, ne visada yra ypatingai naudingas valstybei, o atskirais atvejais priimami sprendimai yra klientelistiniai ir netgi žalingi valstybei ir visuomenei.

Apibendrinant valstybines našlių ir našlaičių pensijas reglamentuojančias įstatymų nuostatas darytinos išvados, kad:

a) valstybinių pensijų nustatymą galima laikyti nepagrįstą privilegijų kai kurių kategorijų asmenims teikimu,

b) išanalizavus teisės aktus, reglamentuojančius valstybines našlių ir našlaičių pensijas darytina išvada, kad valstybinių pensijų gavėjai po mirties traktuojami nevienodai. Mirus pirmojo ir antrojo laipsnio, nukentėjusiųjų asmenų bei pareigūnų ir karių valstybinių pensijų gavėjams valstybinės našlių ir našlaičių pensijos skiriamos, o mirus mokslininkų ir teisėjų valstybinių pensijų gavėjams - neskiriamos. Jei mirus pirmojo ir antrojo laipsnio pensijos gavėjui ar pareigūnų ir karių valstybinės pensijos gavėjui našlys (našlė) turi teisę gauti ir valstybinę našlių pensiją, ir valstybinę socialinio draudimo našlių pensiją, tai turi pasirinkti vieną iš šių pensijų, tuo tarpu kai nukentėjusiųjų asmenų valstybinės našlių pensijos mokamos nepaisant turimų kitų pajamų. Nesuprantamos tokio nevienodo požiūrio į mirusiuosius valstybinių pensijų gavėjus ir jų šeimų narius priežastys ir skirstymo kriterijai.

⁴⁴ Guogis A. Socialinės politikos modeliai. – Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 24.

3.1.2.2. Šalpos našlaičių pensijos

Šalpos našlaičių pensijos yra viena iš šalpos išmokų rūšių, kurios priskiriamos prie socialinės paramos išmokų. Šalpos išmokos – mėnesinės piniginės išmokos, skiriamos ir mokamos Lietuvos Respublikos valstybinių šalpos išmokų įstatymo nustatytais sąlygomis ir tvarka neįgaliems vaikams, nedarbingiems ar iš dalies darbingiems asmenims, Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo nustatytą senatvės pensijos amžių sukakusiems asmenims, vaikams našlaičiams, kitiems asmenims, nurodytiems Valstybinių šalpos išmokų įstatyme.⁴⁵ Pagrindinė sąlyga tokiai išmokai gauti – neturėjimas teisės gauti didesnių arba tokio pat dydžio pensijų ir (ar) pensinių išmokų. Šalpos našlaičių pensijos mokamos nepaisant to ar mirusysis, kurio vaikai turi teisę gauti šią pensiją iki mirties gyveno Lietuvoje ar užsienyje.

Teisę į šalpos našlaičių pensiją turi mirusiojo arba paskelbto mirusiu asmens vaikai (įvaikiai). Sąlygos jai gauti – gavėjų amžius, bei sveikatos būklė. Vaikų amžius atitinka socialinio draudimo našlaičių pensijų bei draudimo išmokų gavėjų amžių t.y. a) vaikai (vaikai) iki 18 metų, b) 18 metų vaikai (įvaikiai), kurie mokosi aukštųjų, aukštesniųjų, profesinių bei bendrojo lavinimo mokyklų dieniniuose skyriuose, tačiau ne vyresni negu 24 metų, c) 18 metų ir vyresni vaikai (įvaikiai) pripažinti neįgaliaisiais, jeigu jie visą laiką nuo 18 metų sukakties yra nedarbingi ar iš dalies darbingi.

Šalpos našlaičių pensijų dydis nustatomas 50% valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos dydžio. Jeigu teisę gauti šią pensiją turi 4 ar daugiau vaikų (įvaikių), tai visiems skiriama 1,5 valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos dydžio ir mokama lygiomis dalimis.⁴⁶ Nuo 2006 metų liepos 1d. valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos dydis yra 230 litų, taigi šalpos našlaičių pensija atitinkamai yra 115 ir 345 litai visiems vaikams, jeigu jų yra 4 ar daugiau.

Neįgalūs vaikai ir asmenys pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais iki 24 metų, asmenys iki 18 metų, kurie iki 2005 m. liepos 1 d. buvo pripažinti vaikais invalidais arba I, II ar III grupės invalidais, asmenys, kuriems nustatyta invalidumo priežastis - invalidumas nuo vaikystės, asmenys, pripažinti invalidais iki dienos, kurią jiems sukako 24 metai arba asmenys dėl ligos ar traumos invalidais pripažinti po 24 metų sukakties, bet ne vėliau kaip iki dienos, kurią jiems sukako 26 metai, kartu su šalpos pensijomis turi teisę gauti valstybines socialinio draudimo našlaičių pensijas arba valstybines našlaičių pensijas, neatsižvelgiant gaunamų pensijų bendros sumos dydžius. Asmenys, turintys teisę gauti šalpos našlaičių pensiją, kartu gali gauti valstybinę socialinio draudimo našlaičių (maitintojo netekimo) pensiją ar valstybinę našlaičių

⁴⁵ Lietuvos Respublikos valstybinių šalpos išmokų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 96-1873

⁴⁶ Ten pat.

pensiją už kitą iš tėvų (įtėvių). Netekusiems abiejų tėvų (įtėvių), šalpos našlaičių pensijos skiriamos už kiekvieną iš tėvų. Šios pensijos, paskirtos mirusiojo vaikams įvaikiams iki 18 metų, gali būti mokamos vienam iš vaiko (įvaikio) tėvų (įtėvių), globėjui arba rūpintojui. Jeigu asmenys iki 18 metų teisę į šalpos našlaičių pensiją įgyja gyvendami ar slaugomi iš valstybės ar savivaldybės biudžetų lėšų visai arba iš dalies finansuojamose stacionariose globos, auklėjimo ar slaugos įstaigose šios pensijos neskiriamos ir nemokamos.⁴⁷ Jeigu mirusiojo vaikai ar įvaikiai įvaikinami, teisė į šalpos našlaičių pensiją išlieka.

3.1.2.3. Globos išmoka

Globa pagal Civilinio kodekso 3.238 straipsnio 1 dalį nustatoma siekiant įgyvendinti, apsaugoti ir apginti neveiksnaus fizinio asmens teises ir interesus. Siekiant apsaugoti ir apginti ribotai veiksnaus fizinio asmens interesus yra nustatoma rūpyba. (Civilinio kodekso 3.239 straipsnio 2 dalis). Veiksnumas yra fizinio asmens galėjimas savo veiksmais įgyti civilines teises ir susikurti civilines pareigas (civilinis veiksnumas) atsiranda visiškai, kai asmuo sulaukia pilnametystės, t.y. kai jam sueina aštuoniolika metų.⁴⁸ Pagal Civilinį kodeksą nepilnamečiai iki 14 metų yra neveiksnūs ir jiems nustatoma globa, nepilnamečiai sulaukę 14 metų yra dalinai veiksnūs ir jiems nustatoma rūpyba. Civiliniame kodekse numatyta tėvų pareiga prižiūrėti, auklėti, išlaikyti savo vaikus. Kai vaiko abu tėvai arba turėtas vienas iš tėvų yra miręs ar abu tėvai arba turėtas vienas iš tėvų teismo paskelbti mirusiais arba pripažinti nežinia kur esančiais, vaikui, priklausomai nuo jo amžiaus, skiriama nuolatinė globa arba rūpyba. Civilinio kodekso 3.257 straipsnis numato ir kitus globos (rūpybos) pagrindus, tačiau mūsų analizuojamos temos kontekste svarbūs du pastarieji pagrindai. Vaikams, kuriems nustatyta globa (rūpyba) skiriama globos išmoka. Kadangi asmens teismo tvarka paskelbimas mirusiu ar teismo tvarka pripažinimas nežinia kur esančiu prilyginamas mirčiai, o mirtis yra maitintojo netekimas, tai globos išmoka šiais atvejais gali būti laikoma asmens aprūpinimo maitintojo netekimo atveju rūšimi. Asmenų, turinčių teisę gauti globos (rūpybos) išmoką kategorijas, išmokos dydį, skyrimo ir mokėjimo sąlygas, tvarką ir finansavimą nustato LR išmokų vaikams įstatymas. Globos (rūpybos) išmoka skiriama vaikui jo globos laikotarpiu. Kadangi globa (rūpyba) tęsiasi iki visiško veiksnumo įgijimo – pilnametystės, tai ir išmoka mokama iki 18 metų. Tačiau, kaip ir anksčiau analizuotose įstatymuose, globos (rūpybos) išmokos mokėjimo terminas pratęsiamas iki 24 metų, jeigu globojamas asmuo mokosi dieninėje bendrojo lavinimo mokykloje ar profesinės, aukštesniosios ar aukštosios mokyklos dieniniame skyriuje. Baigusiam dieninę vidurinę mokyklą

⁴⁷ Lietuvos Respublikos valstybinių šalpos išmokų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 96-1873.

⁴⁸ Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas. Valstybės žinios // 2002. Nr. 36 – 1340.

asmeniui globos (rūpybos) išmoka mokama iki tų pačių metų rugsėjo 1 dienos. Jeigu mokymosi mokyklos dieniniame skyriuje laikotarpiu miršta pilnamečio nedirbančio asmens abu tėvai arba turėtas vienas iš tėvų jis taip pat įgyja teisę į globos (rūpybos) išmoką, bet ne ilgiau kaip iki jam sukanka 24 metai. 24 metų asmuo yra visiškai veiksnus ir pagal Civilinį kodeksą jam globa (rūpyba) nenustatoma. Vyresniems negu 18 metų asmenims globa gali būti nustatoma, tačiau tik tuomet, kai asmuo dėl psichikos sutrikimų negali suprasti savo veiksmų reikšmės ar jų valdyti. Ir ji nustatoma teismo sprendimu. Taigi išmokos pavadinimas globos (rūpybos) išmoka neatitinka pačios išmokos esmės ir yra keistinas.

Globos (rūpybos) išmokos dydis yra 4 MGL. Šiuo metu tai yra 500 Lt. Minimalus gyvenimo lygis (MGL) - tai šeimos mėnesinių pajamų suma, tenkanti vienam žmogui per mėnesį ir garantuojanti visiems minimalų socialiai priimtina poreikių patenkinimo lygį, atitinkantį organizmo maisto poreikius pagal fiziologines normas, taip pat minimalius drabužių, avalynės, baldų, ūkinių, sanitarijos ir higienos reikmenų, buto, komunalinių, buitinių, transporto, ryšių, kultūros ir švietimo paslaugų poreikius.⁴⁹ Globos (rūpybos) išmokos dydis apskaičiuojamas pagal tą mėnesį, už kurį išmoka mokama, galiojantį MGL dydį.

Globos išmoka, mūsų nagrinėjamos temos kontekste, skiriama asmenims netekusiems abiejų tėvų, kuriems nustatyta globa ir yra 500 litų dydžio. Pagal Valstybinių šalpos išmokų įstatymo 8 straipsnio 2 dalį, našlaičiams, netekusiems abiejų tėvų (itėvių), gavusių šalpos pensiją, už kiekvieną iš mirusių tėvų (itėvių) skiriamos šalpos našlaičių pensijos. Kadangi viena šalpos našlaičių pensija yra 0,5 bazinės pensijos dydžio, tai abiejų tėvų mirties atveju skiriama išmoka būtų vienos bazinės pensijos dydžio - 230 litų. Manytina, kad panašus suminis išmokų dydis būtų, jei už vieną iš mirusių tėvų našlaitis gautų šalpos našlaičių pensiją, už kitą - valstybinę socialinio draudimo našlaičių pensiją arba valstybinę našlaičių pensiją. Taigi, globos išmoka yra daugiau kaip 2 kartus didesnė už šalpos našlaičių pensijų sumą, skiriamą abiejų tėvų mirties atveju. Galime daryti išvadą, kad globos ir įvaikinimo dažnumas gali būti siejamas su valstybės skiriamų išmokų globotiniams ir įvaikiams dydžiu. Lietuvoje, pastaruoju metu, globa yra labiau paplitęs reiškinys negu įvaikinimas.

Valstybiniu socialiniu draudimu nedraustų asmenų mirties atvejais skiriamų išmokų rūšių analizė rodo, kad išmokų dydžiai skiriasi. Šalpos našlaičių pensijų dydžių skirtumus lemia bazinės pensijos dydis, taikomas skaičiuojant šias pensijas ir vaikų skaičius šeimoje. Valstybinių našlaičių pensijų skyrimas dar labiau padidina išmokų dydžių diferenciaciją. Mūsų nuomone, valstybinės našlių ir našlaičių pensijos skiriamos nepagrįstai dėl dviejų priežasčių: 1) valstybinės pensijas gavusių ar turėjusių gauti asmenų šeimų pragyvenimo lygis iki jų gavėjų mirties, manytina, buvo pakankamai aukštas, 2) mirusiųjų valstybinių pensijų gavėjų vaikai ar įvaikiai

⁴⁹ Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymas // Valstybės žinios. 1990, Nr. 30-711.

niekuo nesiskiria nuo kitų to paties amžiaus asmenų. Globos išmoka yra didžiausia iš šiame poskyryje aptartų išmokų, tačiau nėra pakankama esant dabartiniam pragyvenimo lygiui.

3.2. Vienkartinės išmokos

Vienkartinės išmokos – yra socialinės apsaugos išmokos, kurios socialinės rizikos atveju, turintiems teisę jas gauti asmenims, skiriamos ir mokamos vieną kartą. Mirtis yra ne tik pajamų šaltinio netekimas, bet ir didelės išlaidos. Todėl socialinė apsauga nuo pat savo atsiradimo laikų rūpinasi padengti dalį laidojimo kaštų. Paprastai laidojimo pašalpa yra fiksuota pinigų suma ir išmokama žmonėms, turėjusiems laidojimo išlaidų.⁵⁰ Be to mirus žmogui, gaunančiam periodinę socialinės apsaugos išmoką - pensiją, paskirtosios pensijos dydžio suma išmokama už mirties mėnesį ir už du mėnesius po mirties. Asmenų, priklausančių statutinių valstybės tarnautojų kategorijai, žūtis ar mirties dėl su tarnyba susijusių priežasčių atvejais, pajamų praradimas kompensuojamas skiriant ir mokant kompensacijas.

Taigi išskirtinos trijų rūšių vienkartinės maitintojo netekimo išmokos: a) laidojimo pašalpa, b) nuolatinės socialinės apsaugos išmokos dalis mokama iš karto už mirties mėnesį ir dar du mėnesius, c) vienkartinės kompensacijos. Kiekvieną išskirtą vienkartinę išmoką rūši analizuosime sekančiuose poskyriuose.

3.2.1. Mirus nuolatiniam Lietuvos Respublikos gyventojui

Nuolatiniais Lietuvos Respublikos gyventojais laikomi Lietuvos Respublikos piliečiai, kurių duomenys apie gyvenamąją vietą Lietuvos Respublikoje, o neturinčių gyvenamosios vietos – apie savivaldybę, kurioje jie gyvena įrašyti į Lietuvos Respublikos gyventojų registrą, taip pat nuolat Lietuvos Respublikoje gyvenantys užsieniečiai.⁵¹ Lietuvos Respublikos įstatyme „Dėl paramos mirties atveju“ nustatyta, kad laidojimo pašalpa mokama Lietuvos respublikos piliečiui, kurio gyvenamoji vieta yra Lietuvos Respublikoje, užsieniečiui, turinčiam leidimą nuolat gyventi Lietuvoje ir asmeniui, įstatymų nustatyta tvarka Lietuvos Respublikoje turinčiam pabėgėlio statusą. Taigi mirus nuolatiniam Lietuvos gyventojui, nepriklausomai nuo jo amžiaus, darbingumo, draustumo, pajamų, jį laidojusiems asmenims skiriama laidojimo pašalpa.

Pagal Lietuvos Respublikos įstatymą „ Dėl paramos mirties atveju“ teisės į laidojimo pašalpą atsiradimo diena yra asmens mirties data. Civilinio kodekso 2.3. straipsnio 2 dalyje nustatyta , kad fizinio asmens mirties momentu pripažįstamas jo kraujotakos ir kvėpavimo

⁵⁰ Pieters D. Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus. – Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 70.

⁵¹ Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas // Valstybės žinios, 1994, Nr. 59-1153

negrižtamas nutrūkimas arba jo smegenų funkcijų visiškas ir negrižtamas nutrūkimas, taigi asmens mirties momento nustatymo data laikytina mirties data ir teisės atsiradimo į laidojimo pašalpa dieną. Anksčiau rašėme, kad žmogaus paskelbimas mirusiu ir pripažinimas nežinia kur esančiu sukelia tas pačias teises pasekmes kaip ir jo mirtis. Asmuo paskelbiamas mirusiu kai jo gyvenamojoje vietoje trejus metus nėra duomenų apie jo buvimo vietą, o jeigu jis dingo be žinios tokiomis aplinkybėmis, kurios sudarė mirties grėsmę arba duoda pagrindą spėti jį žuvus dėl nelaimingo atsitikimo, - jeigu apie jį nėra duomenų šešis mėnesius.⁵² Asmenį nežinia kur esančiu teismas gali pripažinti tada, jei jo gyvenamojoje vietoje vienerius metus nėra duomenų, kur jis yra.⁵³ Darytina išvada, kad asmens paskelbimas mirusiu ar pripažinimas nežinia kur esančiu nors ir sukelia tas pačias teises pasekmes, tačiau teisės į laidojimo pašalpą nenustato, nes gyvenamojoje vietoje nėra mirusio asmens. Todėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl paramos mirties atveju“ 3 straipsnio 3 dalyje ir nustatoma kad teisės į laidojimo pašalpą atsiradimo diena gali būti rasto mirusio asmens mirties liudijimo išdavimo data.

Laidojimo pašalpos dydis - 6 MGL ir skaičiuojamas pagal tą mėnesį, kurį atsirado teisė į pašalpą, galiojusio MGL dydį.⁵⁴ Kadangi minimalus gyvenimo lygis šiuo metu yra 125 litai, tai laidojimo pašalpa sudaro 750 litų. Manytume, tokia pinigų suma nėra pakankama visoms laidojimo išlaidoms kompensuoti. Pašalpa mokama iš savivaldybių biudžetams skirtų tikslinių lėšų. Jeigu asmuo laidojamas valstybės ar savivaldybės lėšomis – laidojimo pašalpa nemokama.

3.2.2. Mirus asmeniui, apdraustam valstybiniu socialiniu draudimu

Antra vienkartinių išmokų rūšis – pensija už mirties mėnesį ir paskirtosios pensijos dydžio išmoka už dar du mėnesius. Tai yra periodinių išmokų tąsa, tačiau žinant, kad apskaičiuotos pensijos dydžio išmoka mokama už du arba už tris mėnesius iš karto, jei pensija dar neišmokėta už mirties mėnesį bei mokama mirusįjį laidojusiam asmeniui⁵⁵, manytume, galima ją laikyti vienkartine išmoka.

Analizuodami vienkartinę išmoką, skiriamą mirus asmeniui apdraustam valstybiniu socialiniu draudimu, išskirsime dvi valstybiniu socialiniu draudimu apdraustų asmenų grupes: a) asmenis, apdraustus valstybinių socialinio draudimo pensijų draudimu, b) asmenis, apdraustus nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu.

Valstybinių socialinio draudimo pensijų draudimu apdraustų pensininkų mirties atveju pensininką palaidojusiems asmenims išmokama, pensija už mirties mėnesį, jeigu dar nebuvo

⁵² Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 36 – 1340.

⁵³ Ten pat.

⁵⁴ Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl paramos mirties atveju“ // Valstybės žinios. 1993, Nr. 73-1371.

⁵⁵ Ten pat.

išmokėta ir paskirtos pensijos dydžio išmoka už du mėnesius.⁵⁶ Kadangi Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 41 straipsnio 5 dalyje nustatyta, kad laidojimo pašalpa ir pensija už mirties mėnesį ir dar už du mėnesius mokama mirus pensininkui, nenurodant gaunamos pensijos rūšies, tai sistemiškai aiškindami įstatymą darome išvadą, kad aukščiau išvardintos išmokos skiriamos mirus asmenims gaunantiems bet kokios rūšies pensijas: senatvės, senatvės išankstinio mokėjimo, našlių ir našlaičių, netekto darbingumo, maitintojo netekimo, paskirtas už mirusius iki 1995 m. sausio 1d., išstarnauto laiko, paskirtas iki 1995 m. sausio 1d., invalidumo, paskirtas iki 2005 m. liepos 1d.

Taigi mirus valstybiniu socialiniu pensijų draudimu draustam asmeniui jį laidojantis asmuo gauna laidojimo pašalpą, pensiją už mirties mėnesį ir dar paskirtos pensijos dydžio išmoką už du mėnesius.

Beje pagal Lietuvos Respublikos valstybinių šalpos išmokų įstatymą mirus šalpos pensijų, šalpos našlaičių pensijų, šalpos kompensacijų, socialinių pensijų gavėjams taip pat išmokama atitinkamos pensijos ar šalpos kompensacijos už mirties mėnesį ir dar dviejų mėnesių dydžio suma. Vienkartines išmokas už mirties mėnesį, jei dar nebuvo išmokėta ir dar tokio pat dydžio už du mėnesius nustato ir Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas. Pagal minėto įstatymo 9 straipsnio 1 dalį pirmojo ar antrojo laipsnio valstybinės pensijos gavėjui mirus, pensija išmokama jį laidojusiems asmenims už mirties mėnesį, jei dar nebuvo išmokėta, ir dar tokio pat dydžio už du mėnesius, o pagal 15 straipsnio 6 dalį išmokos už mirties mėnesį ir dar už du mėnesius mokamos nukentėjusių asmenų valstybinės pensijos gavėjui mirus. Minėtą išmoką nustato Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 13 straipsnio 4 dalis bei Taigi, paskirtosios pensijos dydžio išmoka už mirties mėnesį ir dar už du mėnesius mokama ir mirus nedraustiems valstybiniu socialiniu draudimu asmenims bei valstybinių pensijų gavėjams, nors valstybinėms pensijoms asmenys taip pat nedraudžiami.

Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 41 straipsnio 5 dalyje nustatyta, kad pensija už mirties mėnesį, jeigu ji nebuvo išmokėta, ir dar už du mėnesius išmokama mirusį asmenį palaidojusiems asmenims, o Valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų 80 ir 82 punktuose nustatyta, kad pensija už mirties mėnesį, jeigu ji nebuvo išmokėta, ir dar už du mėnesius išmokama mirusį asmenį laidojusiems asmenims. Sąvokos „palaidojusiems“ ir „laidojusiems“ vartojamos ir kituose maitintojo netekimo socialines išmokas reglamentuojančiuose teisės aktuose. Pažodžiui aiškinant šiuos teisės aktus mirusįjį laidojusių asmenų gali būti keletas. Tuomet nei viename iš aukščiau paminėtų teisės aktų nėra nustatyta kokiomis dalimis reikėtų išmokėti šias pensijas. Manytume, kad šiais atvejais klaidingai pavartotas daugiskaitos naudininko linksnis „laidojusiems asmenims“. Be to vartojamos dvi

⁵⁶ Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 59-1153.

sąvokos - „palaidojusiems” ir „laidojusiems”. Minėti teisės aktai nepagrindžia dviejų skirtingų sąvokų vartojimo priežasties ir reikalingumo. Iš šių sąvokų neaišku, kam ir kokių pagrindu reikėtų skirti laidojimo pašalpą. Todėl Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 41 straipsnio 5 dalyje esanti sąvoka „pensininką palaidojusiems asmenims” ir Valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų 80 ir 82 punktuose, Valstybinių pensijų įstatymo 9 straipsnio 1 dalyje ir 15 straipsnio 6 dalyje, Karių ir pareigūnų valstybinių pensijų įstatymo 13 straipsnio 4 dalyje, Valstybinių šalpos išmokų įstatymo 22 straipsnio 6 dalyje įtvirtinta sąvoka „laidojusiems asmenims” yra keistina įrašant žodžius „mirties liudijimą pateikusiam asmeniui”.

Vienkartinės socialinio draudimo išmokos gali būti mokamos ir valstybiniu nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu draustiems asmenim jiems mirus dėl nelaimingo atsitikimo ar ūmios profesinės ligos. Pagal Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymą vienkartinė išmoka skiriama tokiomis pačiomis sąlygomis kaip ir periodinė išmoka: mirties priežastis turi būti nelaimingas atsitikimas ar ūmi profesinė liga, nelaimingas atsitikimas įvykti darbe, pakeliui į darbą arba iš darbo, nelaimingas atsitikimas ar profesinė liga turi būti pripažinti draudiminiais įvykiais. Mirusiojo šeimai išmokama vienkartinė draudimo išmoka lygi 100 dydžių draudžiamųjų pajamų, galiojusių nelaimingo atsitikimo ar ūmios profesinės ligos mėnesį. Einamųjų metų draudžiamųjų pajamų dydį nustato Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Nuo 2006 metų liepos 1 d. einamųjų draudžiamųjų pajamų dydis - 1212 litų,⁵⁷ taigi vienkartinė draudimo išmoka už mirusius dėl nelaimingo atsitikimo ar ūmios profesinės ligos asmenis nuo 2006 liepos pirmos dienos yra 121200 litų. Ji mokama lygiomis dalimis kiekvienam mirusiojo šeimos nariui. Mirusiojo šeimos nariais pagal valstybinio socialinio draudimo nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo 27 straipsnio 2 dalį laikomi mirusiojo sutuoktinis ir vaikai (įvaikiai), vaikai, gimę per 10 mėnesių po jo mirties, tėvas (tėvis) ir motina (motė). Vaikai šeimos nariais laikomi kol sukaks 18 metų arba kol sukaks 24 metai, jeigu mokosi aukštųjų, aukštesniųjų, profesinių, ar bendrojo lavinimo mokyklų dieniniuose skyriuose arba vyresni kaip 18 metų, jeigu jie pripažinti neįgaliaisiais iki 18 metų. Įvaikiai, tėviai arba motės taip pat turi teisę gauti draudimo išmokos dalį, nes pagal Civilinio kodekso 3.227 straipsnio 1 dalį įvaikinimu sukuriama tėviams ir įvaikiams tarpusavio asmeninės ir turtinės teisės bei pareigos kaip giminaičiams pagal kilmę. Įvaikintojai laikomi vaiko tėvais pagal įstatymą nuo teismo sprendimo įsivaikinti įsiteisėjimo.⁵⁸

⁵⁷ Lietuvos Respublikos vyriausybės 2006 m. gegužės 31 d. nutarimas Nr. 512 „Dėl valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos padidinimo ir einamųjų 2006 metų draudžiamųjų pajamų dydžių patvirtinimo”. Valstybės žinios. 2006, Nr. 62-2281.

⁵⁸ Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr.36-1340.

Išanalizavus Valstybiniu nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu apdraustų asmenų mirties atveju mokamas išmokas, darytina išvada, kad turinčiam teisę gauti draudimo išmoką, asmeniui, skiriama vienkartinė išmoka lygi 100 dydžių einamųjų metų draudžiamųjų pajamų padalintam iš turinčių teisę ją gauti asmenų skaičiaus ir periodinė draudimo išmoka, jei tenkinamos periodinei išmokai skirti nustatytos sąlygos. Be to Valstybinio socialinio draudimo įstatymo 3 straipsnyje nustatyta, kad periodinė draudimo išmoka mokama neatsižvelgiant į jos gavėjų gaunamas kitas pajamas. Taigi kartu su minėtomis socialinio draudimo išmokomis dar gali būti mokamos senatvės arba netekto darbingumo ar invalidumo pensijos, paskirtos vadovaujantis Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymu. Be to mirusių laidojusiam asmeniui išmokama laidojimo pašalpa, nes ji mokama mirus kiekvienam nuolatiniam Lietuvos gyventojui nepriklausomai nuo to draustas jis ar nedraustas.

3.2.3. Mirus asmeniui apdraustam valstybės biudžeto lėšomis

Valstybinių socialinio draudimo pensijų draudimu apdrausti asmenys: vidaus tarnybos sistemos pareigūnai, Specialiųjų tyrimų tarnybos ir Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos ir jiems pavaldžių įstaigų ir įmonių pareigūnai, krašto apsaugos sistemos profesinės karo tarnybos kariai ir Antrajame operatyvinių tarnybų departamente prie Krašto apsaugos ministerijos civilinę krašto apsaugos tarnybą atliekančių statutiniai tarnautojai, Valstybės saugumo departamento sistemos pareigūnai, Lietuvos Respublikos kariuomenės privalomosios karo tarnybos kariai dar draudžiami valstybės lėšomis. Todėl aukščiau išvardintų asmenų mirties atveju socialinės apsaugos išmokų skyrimą ir mokėjimą reglamentuoja ir Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas, ir kiti teisės aktai: Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymas, Lietuvos Respublikos Valstybės saugumo departamento įstatymas, Vidaus tarnybos statutas, Lietuvos Respublikos Specialiųjų tyrimų tarnybos statutas, Antrojo operatyvinių tarnybų departamento prie Krašto apsaugos ministerijos statutas.

Vidaus tarnybos sistemos pareigūnai – statutiniai valstybės tarnautojai, kurių tarnybą reglamentuoja Vidaus tarnybos Statutas ir kurie turi viešojo administravimo įgaliojimus jiems nepavaldiems asmenims.⁵⁹Tai asmenys dirbantys vidaus reikalų centrinėse įstaigose: Policijos departamente, Valstybės sienos apsaugos tarnyboje, Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo tarnybos departamente, Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyboje, Vadovybės apsaugos

⁵⁹ Lietuvos Respublikos Vidaus tarnybos statuto patvirtinimo įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr.42 – 1972.

departamente ir joms pavaldžiose įstaigose, Policijos viešojo saugumo tarnyboje. Besimokantys vidaus reikalų profesinio mokymosi įstaigose.

Vidaus tarnybos pareigūnui žuvus vykdant tarnybines pareigas ar mirus dėl su tarnyba susijusių priežasčių, jo vaikai, įvaikiai, sutuoktinis, tėvas ar motina bei nedarbingi asmenys, kurie buvo mirusiojo išlaikomi arba jo mirties dieną turėjo teisę gauti išlaikymą įgyja teisę į kompensaciją. Kompensacija mokama visiems, turintiems teisę ją gauti asmenims lygiomis dalimis ir yra 120 mėnesių darbo užmokesčio dydžio. Vidaus reikalų profesinio mokymo kursanto žūties per profesinį ar įvadinį mokymą atveju, kompensacijos mokamos tiems patiems asmenims ir tokiomis pačiomis sąlygomis tik apskaičiuojamos taikant įvykio metu Vyriausybės nustatytą minimalią mėnesinę algą.⁶⁰

Vaikai (įvaikiai) turi teisę gauti kompensaciją, kol sukanka nustatyta amžių t. y. 18 metų arba 24 metus jeigu mokosi nustatyta tvarka įregistruotų mokyklų dieniniuose skyriuose. Kompensacijos dalis mokama ir žuvusiojo vaikams gimusiems per 10 mėnesių po jo mirties.

Žuvusieji vidaus tarnybos pareigūnai dėl su tarnyba susijusių priežasčių gali būti laidojami valstybės lėšomis. Jeigu laidoja artimieji, jiems mokama 40 MGL dydžio pinigine kompensacija laidotuvių išlaidoms padengti.

Dėl maitintojo netekties prarastos pajamos taip pat kompensuojamos žuvus ar dėl su tarnyba susijusių priežasčių mirus Specialiųjų tyrimų tarnybos pareigūnams. Tarnybos pareigūnas yra statutinis valstybės tarnautojas, paskirtas į tam tikras pareigas specialiuųjų tyrimų tarnyboje ir pagal savo kompetenciją turintis administracinius įgaliojimus.⁶¹ Jo mirties atveju, vaikams, įvaikiams, po mirties gimusiems vaikams, sutuoktiniui, tėvui ar motinai bei nedarbingiems asmenims, kurie buvo žuvusiojo išlaikomi arba mirties dieną turėję teisę gauti jo išlaikymą lygiomis dalimis išmokama 120 mėnesių darbo užmokesčio dydžio vienkartinė kompensacija. Vaikų amžius atitinka nurodytąjį Vidaus tarnybos statute.

Jeigu specialiuųjų tyrimų tarnybos pareigūnas paskelbiamas žuvusiu ar pripažįstamas nežinia kur esančiu, jo šeimos nariams ir kitiems turėjusiems teisę į išlaikymą asmenims kiekvieną mėnesį mokama jo vidutinio darbo užmokesčio pašalpa. Išmokėta suma negali viršyti 120 mėnesių darbo užmokesčio dydžio sumos.

Pagal Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymą išmokos skiriamos žuvusių karių ir kariūnų išlaikytiniams. Karys - Lietuvos Respublikos pilietis, atliekantis tikrąją karo tarnybą. Kariūnas – karys, atliekantis karo tarnybą studijuodamas Lietuvos arba užsienio karo mokymo įstaigoje, kurią baigusiems suteikiamas karininko laipsnis. Kariūno tarnyba trunka, kol jis priimamas į profesinę karo tarnybą ar

⁶⁰ Lietuvos Respublikos Vidaus tarnybos statuto patvirtinimo įstatymas // Valstybės žinios.

⁶¹ Lietuvos Respublikos Specialiųjų tyrimų tarnybos statuto patvirtinimo įstatymas // valstybės Žinios. 2003, Nr. 38-1656.

išleidžiamas į atsargą arba teisės aktų ar karo mokymo įstaigoje nustatyta tvarka iš jos atleidžiamas ar pašalinamas.⁶²

Kariui žuvus mokama 120 nustatyto dydžio mėnesinių tarnybinių atlyginimų vienkartinė kompensacija. Kompensacija apskaičiuojama laikantis nustatytų sąlygų: skaičiuojama taikant pirmųjų tarnybos metų tarnybinio atlyginimo dydį, tarnybinio atlyginimas turi būti skaičiuotas be priedų. Kompensacija mokama kiekvienam kario išlaikytiniui.

Žuvus kariūnui mokama 120 profesinės karo tarnybos eiliniui pirmaisiais tarnybos metais nustatyto dydžio mėnesinių tarnybinių atlyginimų vienkartinė kompensacija. Bet ne mažiau kaip po 100 Vyriausybės nustatytų minimalių mėnesinių algų kiekvienam kariūno išlaikytiniui Visais atvejais bendra kariui arba kariūnui žuvus išmokamos kompensacijos suma negali viršyti 350 000 litų. Krašto apsaugos sistemos organizavimo įstatymo 67 straipsnio¹² dalis nustato, kad kompensacija žuvus kariui arba kariūnui išmokama lygiomis dalimis žuvusiojo sutuoktiniui, tėvui, motinai bei kiekvienam iš kario išlaikytinių Išlaikytiniai yra žuvusiojo vaikai (gimę per 10 mėnesių po jo mirties), nepilnamečiai vaikai kol jiems sukaks 16 metų, o vaikai besimokantys nustatyta tvarka įregistruotų mokymo įstaigų dieniniuose skyriuose – kol jiems sukaks 24 metai, taip pat neįgalūs asmenys bei nedarbingi asmenys, kurie buvo žuvusiojo išlaikomi arba jo mirties dieną turėjo teisę gauti jo išlaikymą.

Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento įstatymo 31 straipsnis nustato, kad saugumo departamento pareigūno, žuvusio ryšium su tarnyba, šeimai išmokama vienkartinė 120 mėnesių darbo užmokesčio kompensacija. Jis laidojamas valstybės lėšomis. Detaliau kompensacijos mokėjimo sąlygos ir tvarka reglamentuojama Lietuvos Respublikos Valstybės saugumo departamento statuto 44 straipsnyje, kuriame nustatyta, kad žuvusio asmens šeimos nariais laikomi nepilnamečiai vaikai (įvaikiai), kol jiems sukaks 16 metų, besimokantys nustatyta tvarka įregistruotų mokymo įstaigų dieniniuose skyriuose vaikai (įvaikiai) kol jiems sukaks 24 metai, sutuoktinis, vaikai, gimę po mirties, tėvas ir motina (kompensacija mokama vienam iš tėvų) ir nedarbingi asmenys, kurie buvo mirusiojo išlaikomi arba jo mirties dieną turėjo teisę gauti jo išlaikymą. Jeigu valstybės saugumo pareigūnas pripažįstamas nežinia kur esančiu ar paskelbiamas mirusiu, tai laikoma, kad jis pripažintas nežinia kur esančiu ar paskelbtas žuvusiu dėl tarnybos ir išlaikytiniams skiriama 120 mėnesių darbo užmokesčio kompensacija. Tokio pat dydžio vienkartinė kompensacija ir tomis pačiomis sąlygomis yra skiriama ir Specialiosios tyrimų tarnybos pareigūną pripažinus nežinia kur esančiu ar paskelbus žuvusiu.

Apžvelgę statutinių valstybės tarnautojų žūties dėl su tarnyba susijusių priežasčių atvejais mokamas išmokas ir jų skyrimo sąlygas galime teigti, kad visais aprašytais atvejais išmokos

⁶² Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymas // Valstybės žinios. 1998, Nr. 49-1325.

mokamos žuvusiojo sutuoktiniams, vaikams, įvaikiams, taip pat ir vaikams gimusiems per 10 mėnesių po žuvusiojo asmens mirties, tėvui ir motinai pagal Krašto apsaugos organizavimo ir karo tarnybos įstatymą arba vienam iš tėvų pagal kitus šiame poskyryje analizuotus teisės aktus, bei kitiems asmenims, kurie buvo mirusiojo išlaikomi arba mirties dieną turėjo teisę gauti išlaikymą. Kiti asmenys galėtų būti nepilnamečiai broliai arba seserys, bei vaikaičiai arba seneliai, nes pagal Civilinio kodekso 3.236 straipsnio 1 dalį pilnametis brolis (sesuo), turintis galimybę, privalo išlaikyti paramos reikalingą nepilnametį brolių (seserį), neturintį tėvų arba negalintį gauti jų išlaikymo, o pagal 3.237 straipsnį 1 dalį pilnamečiai vaikaičiai, turintys galimybę, privalo išlaikyti savo nedarbingus ir paramos reikalingus senelius. 3.237 straipsnio 2 dalis numato senelių pareigą išlaikyti paramos reikalingus savo nepilnamečius vaikaičius, neturinčius tėvų arba negalinčius gauti jų išlaikymo.⁶³ Atitinkamai, išlaikytiniais galėtų būti ir įtėviai, nes jie laikomi vaiko tėvais nuo teismo sprendimo įvaikinti vaiką įsiteisėjimo (Civilinio kodekso 3.227 straipsnio 2 dalis).⁶⁴

Sistemiškai aiškinant įstatymus reglamentuojančių išmokų maitintojo netekimo atvejais skyrimo ir mokėjimo sąlygas, darytina išvada, kad žuvusiojo išlaikytiniais gali būti ir vaikai sulaukę 24 ir daugiau metų, jeigu jie neįgalūs ir neįgalumas nustatytas iki 18 metų.

Statutinio valstybės tarnautojo mirties atveju, vienkartinės kompensacijos mokamos vaikams, kol jie sukanka teisės aktuose nustatytą amžių paprastai 18 metų, jei toliau nesimoko. Tačiau išskirtini du teisės aktai: Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymas bei Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento statutas, kuriuose įtvirtinta nuostata vienkartinės kompensacijas mokėti nepilnamečiams iki 16 metų. Darytina išvada, kad įtvirtinant minėtuose statutuose šią nuostatą atsižvelgta asmens, sukakusio 16 metų amžių, darbinio teisnumo ir veiksnio atsiradimą. Pagal Darbo kodekso 13 straipsnio 2 dalį visiškas darbinis teisnumas ir galėjimas savo veiksmais įgyti darbo teises bei susikurti pareigas (darbinis veiksnumas) atsiranda asmeniui, sukakusiam šešiolika metų.⁶⁵ Mūsų nuomone 16 metų amžiaus įtvirtinimas išskirtinai Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatyme bei Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento statute yra nelogiškas, nes visais kitais atvejais išmokos netekus maitintojo mokamos kol vaikui ar įvaikiui sukaks 18 metų arba 19 metų pagal valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymą. Manytume, kad statutinių valstybės tarnautojų šeimų socialinį aprūpinimą jų mirties atveju reglamentuojančiuose įstatymuose ar statutuose reikėtų suvienodinti amžių iki kurio gali būti mokamos kompensacijos vaikams ir įvaikiams, t.y. arba kol jie sukaks 16 metų amžių, arba kol jie sukaks 18 metų amžių. Tiksliau nustatyti kompensacijų

⁶³ Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 36 -1340.

⁶⁴ Ten pat. P. 135.

⁶⁵ Lietuvos Respublikos Darbo kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 64 – 2569.

mokėjimą 18 metų, nes didžioji dauguma 16 metų asmenų mokosi įvairių nustatyta tvarka įregistruotų mokymo įstaigų dieniniuose skyriuose ir neturi pajamų pragyvenimui. Be to darbo rinkoje paklausesni pilnamečiai ir turintys išilavinimą asmenys.

Kiekvienam asmeniui skiriamos vienkartinės kompensacijos dydis priklauso nuo Vidaus tarnybos pareigūno, Specialiųjų tyrimų tarnybos pareigūno, Valstybės saugumo departamento pareigūno mėnesio darbo užmokesčio, o kario ar kariūno nuo mėnesio tarnybinio atlyginimo gauto jam gyvam esant dydžio ir nuo turinčių teisę gauti kompensaciją asmenų skaičiaus, kadangi 120 mėnesių darbo užmokesčio arba 120 tarnybinių atlyginimų dydžio suma skiriama visiems turintiems teisę ją gauti asmenims lygiomis dalimis. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymas nustato, kad vienkartinė kompensacija kiekvienam asmeniui negali būti mažesnė kaip 100 Vyriausybės nustatytų minimalių mėnesinių algų. Taigi vienkartinių kompensacijų, skiriamų žuvus statutiniam valstybės tarnautojui dydžiai skiriasi dėl buvusių darbo užmokesčių ar tarnybinių atlyginimo dydžių skirtumo bei dėl kompensacijos minimalaus dydžio nustatymo Krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatyme.

Minėtų tarnybų pareigūnai, žuvę dėl su tarnyba susijusių priežasčių, gali būti laidojami valstybės lėšomis. Kai žuvusieji laidojami valstybės lėšomis, laidojimo pašalpa nemokama. Lietuvos Respublikos Vidaus tarnybos statuto 40 straipsnio 2 dalis nustato, kad jeigu žuvusį pareigūną ar kursantą laidoja jo artimieji, jiems išmokama 40 MGL dydžio kompensacija laidojimo išlaidoms padengti, laidojimo pašalpa skiriama ir pagal Lietuvos respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymą, kuris numato galimybę kompensuoti laidojimo išlaidas šeimos nariams ar artimiesiems laidojusiems tikrosios tarnybos metu kitomis aplinkybėmis žuvusį arba dėl ligos mirusį karį. Asmenis, laikytinus šeimos nariais, įvardinome anksčiau, o artimaisiais, manytume, reikėtų laikyti artimuosius giminaičius. Artimaisiais giminaičiais pripažįstami tiesiosios linijos giminaičiai iki antrojo laipsnio imtinai (tėvai ir vaikai, seneliai ir vaikaičiai) ir šoninės linijos antrojo laipsnio giminaičiai (broliai ir seserys).⁶⁶ Laidojusiems asmenims skiriama pusės vyriausybės nustatyto laidojimo išlaidų dydžio parama laidojimo išlaidoms iš dalies padengti. Žinant, kad ir Vidaus tarnybos pareigūnai, ir būtiniosios karo tarnybos kariai ir kariūnai, ir Specialiųjų tyrimų tarnybos pareigūnai, ir Valstybės saugumo departamento pareigūnai gali būti laidojami valstybės lėšomis, darytina išvada, kad ir artimiesiems, laidojusiems dviejų pastarųjų tarnybų pareigūnus turėtų būti skiriama laidojimo pašalpa. Lietuvos Respublikos Specialiųjų tyrimų tarnybos statutas ir Lietuvos Respublikos Valstybės saugumo departamento statutas tokių pašalpų nenustato. Manytume, kad valstybės

⁶⁶ Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 36 – 1340.

lėšomis draudžiamų statutinių valstybės tarnautojų aprūpinimo maitintojo netekimo atveju klausimas esamuose teisės aktuose nėra išsamiai reglamentuotas. Todėl svarstyтина galimybė patikslinti ir papildyti esamas teises nuostatas, susijusias su kompensacijų laidojimo išlaidoms padengti nustatymu.

Taigi išmokos asmenims, laidojusiems mirusį Lietuvos gyventoją, didėja nuo laidojimo pašalpos 6 MGL, mirus nedraustam asmeniui ir dviejų arba trijų šalpos išmokų dydžio išmokos, jei šalpos išmoka dar nebuvo išmokėta už mirties mėnesį, iki laidojimo pašalpos 6MGL ir dviejų arba trijų pensijų dydžio išmokos, jei pensija dar buvo neišmokėta už mirties mėnesį, mirus valstybinių socialinio draudimo pensijų draudimu draustam asmeniui. Vidaus tarnybos pareigūnui ar kursantui mirus dėl su tarnyba susijusių priežasčių mokama 6 MGL laidojimo pašalpa ir dar viena, žymiai didesnė - 40 MGL dydžio, piniginė kompensacija laidotuvių išlaidoms padengti. Laidojusiems tikrosios karo tarnybos karių arba kariūną asmenims taip pat mokama 6 MGL laidojimo pašalpa ir kompensacija laidojimo išlaidoms iš dalies padengti, kuri sudaro pusę Vyriausybės nustatyto laidojimo išlaidų dydžio sumos. Be to dviem pastaraisiais atvejais dar gali būti mokamos ir dvi ar trys pensijos, jei dar neišmokėta už mirties mėnesį, jeigu mirusysis gavo ar mirties dieną turėjo teisę gauti pensiją pagal Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymą arba pagal Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymą. Taigi galime teigti, kad išmokos, mokamos mirus nuolatiniams Lietuvos gyventojams, savo dydžiais labai skiriasi. Net ir mirusieji suskirstomi pagal tam tikrą statusą. Vienų asmenų mirties atveju skiriamos kuklios laidojimo pašalpos kompensuojančios tik pačias būtiniausiai laidojimo išlaidas arba net nepakankamos jas kompensuoti. Kitų asmenų mirties atveju, jų šeimos nariams ar artimiesiems skiriamos itin didelės kompensacijos laidojimo išlaidoms padengti.

Išanalizavus vienkartinės išmokas, mokamas mirus maitintojui, darytinos išvados, kad mirus asmeniui nuolat gyvenančiam Lietuvoje, jį laidojantiems asmenims gali būti išmokamos kelios vienkartinės išmokos: laidojimo pašalpa, dviejų arba trijų paskirtų pensijų dydžio išmoka ir vienkartinė kompensacija statutiniam valstybės pareigūnui žuvus dėl su tarnyba susijusių priežasčių arba vienkartinė kompensacija asmeniui žuvus dėl nelaimingo atsitikimo darbe arba mirus dėl ūmios profesinės ligos. Kiekvienos rūšies vienkartinės išmokos skyrimo ir mokėjimo sąlygos nustatytos skirtinguose teisės aktuose. Juose nėra nuorodų į teisės aktus, nustatančius kitų vienkartinių išmokų, kurios gali būti mokamos kartu, skyrimo ir mokėjimo sąlygas. Todėl gyventojui, turinčiam teisę į socialines išmokas netekus maitintojo, gali būti sunku surasti ir išsiaiškinti aprūpinimą šios socialinės rizikos atveju reglamentuojančias nuostatas. Vienkartinė išmokų dydžiai ir skaičius priklauso nuo mirusio asmens turėto visuomeninio statuso. Teisė gauti ir vienkartinės išmokas ir periodines išmokas, mirus tam pačiam asmeniui, sąlygoja didelę pajamų dydžių diferenciaciją ir skirtingas poreikių tenkinimo ateityje galimybes.

Darbo pradžioje rašėme, kad pagrindinis socialinės apsaugos tikslas maitintojo netekimo socialinės rizikos atveju yra kompensuoti dėl maitintojo netekties prarastas pajamas. Išanalizavę teisės aktus, nustatančius maitintojo netekimo išmokų rūšis bei skyrimo ir mokėjimo sąlygas, galime daryti išvadą, kad šį tikslą Lietuvos socialinės apsaugos sistema įgyvendina tik iš dalies vieniems asmenims, netekusiems maitintojo, kompensuodama arba iš dalies kompensuodama tik laidojimo išlaidas, kitiems - garantuodama minimalias, pragyvenimui reikalingas, pajamas, tretiems – užtikrindama pakankamai aukštą pragyvenimo lygį. Todėl būtinos įstatymų pataisos, įgalinančios mažinti prarastų dėl maitintojo netekties pajamų kompensavimo skirtumus, bei užtikrinančios pakankamas pragyvenimo lėšas mažas pajamas turintiems Lietuvos gyventojams.

IŠVADOS

Išanalizavę socialinį aprūpinimą, netekus maitintojo, reguliuojančius teisės aktus nustatėme, kad socialinis aprūpinimas mirus maitintojui vykdomas per valstybinio socialinio draudimo, socialinės paramos ir specialiųjų socialinių išmokų sistemas. Darbe apibūdinome mirtį, kaip vieną iš socialinės rizikos veiksnių. Įvardinome asmenis, kurie gali įgyti teisę į išmokas maitintojo netekimo atveju. Atskleidėme valstybiniu socialiniu draudimu draustų asmenų, valstybiniu socialiniu draudimu nedraustų asmenų bei valstybės biudžeto lėšomis draustų asmenų socialinio aprūpinimo, netekus maitintojo, skirtumus. Apibūdinome socialinio aprūpinimo, maitintojo netekimo socialinės rizikos atvejais, priežastis ir tarpusavio sąveiką. Prielaida, kad įvairių kategorijų asmenų socialinis aprūpinimas, netekus maitintojo, ženkliai skiriasi, pasitvirtino. Apibendrinami darbo rezultatus darome šias išvadas:

1. Lietuvos socialinės apsaugos sistemą sudaro valstybinio socialinio draudimo išmokos, socialinės paramos išmokos ir specialiosios socialinės išmokos.

2. Nagrinėtuose teisės aktuose ir mokslinėje literatūroje maitintojo netekimo sąvoka plačiai vartojama, tačiau neapibrėžiama. Vienu iš socialinės rizikos veiksnių laikoma mirtis. Darytina išvada, kad maitintojo netekimas yra asmens mirtis. Asmens paskelbimas mirusiu ar pripažinimas nežinia kur esančiu - prilyginami mirčiai. Taigi asmens mirtis, asmens paskelbimas mirusiu ir asmens pripažinimas nežinia kur esančiu suteikia teisę į periodines ir vienkartinės maitintojo netekimo išmokas.

3. Valstybinio socialinio draudimo sistema pagrįsta privalomu įvairiomis formomis dirbančių asmenų draudimu (draudimo įmokų surinkimu) bei draudimo išmokų, įvykus draudimui, įvykiui, mokėjimu. Draudimo išmokos mūsų nagrinėjamos temos aspektu yra valstybinė socialinio draudimo našlių ir našlaičių pensija, periodinė draudimo išmoka apdraustajam mirus, vienkartinė draudimo išmoka apdraustajam mirus.

4. Nedrausto valstybiniu socialiniu draudimo pensijų draudimu ar neįgijusio reikalaujamo minimalaus pensijų draudimo stažo bei nedrausto nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu asmens mirties atveju, nedarbingiems jo šeimos nariams teikiama socialinė parama – šalpos išmokos, pašalpos.

5. Asmenimis, turinčiais teisę į socialinio aprūpinimo išmokas maitintojo netekimo atveju, gali būti šeimos nariai (sutuoktiniai, vaikai, įvaikiai, tėvai, įtėviai), jiems prilyginti asmenys (faktiniai sutuoktiniai, posūniai, podukros), globėjai, rūpintojai ar kiti asmenys, kurie buvo mirusiojo išlaikomi ar mirties dieną įgijo teisę į išlaikymą. Valstybinių pensijų įstatymas bei Pareigūnų ir karių įstatymas valstybinių našlių ir našlaičių pensijų gavėjų detalčiai neįvardina, kadangi valstybinės našlių ir našlaičių pensijos už mirusius valstybinių pensijų gavėjus

skiriamos ir mokamos tokiomis pačiomis sąlygomis kaip nustatyta valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatyme. Taigi, šiuo metu valstybinių socialinio draudimo našlių ir našlaičių ir valstybinių našlių ir našlaičių pensijų sistemų teisinis reglamentavimas, o taip pat turinčių teisę į našlių ir našlaičių pensijas asmenų nustatymas yra glaudžiai susietas.

6. Lietuvos Respublikos teisės aktuose, reglamentuojančiuose periodinių ir vienkartinį išmokų skyrimą našlaičiams, nustatoma, kad maitintojo netekimo išmokos mokamos nepilnamečiams vaikams (įvaikiams), išskyrus atvejus, kai tokie vaikai pripažinti neįgaliaisiais iki 18 metų ir visą laiką nuo 18 metų sukakties yra nedarbingi ar iš dalies darbingi arba toliau mokosi nustatyta tvarka įregistruotose mokymo įstaigose iki sukaks 24 metai. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatyme bei Lietuvos Respublikos Valstybės saugumo departamento statute įtvirtintos nuostatos vienkartinės kompensacijas mokėti nepilnamečiams iki 16 metų. Siūlytina Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymo 67 straipsnio 12 dalyje bei Lietuvos Respublikos Valstybės saugumo departamento statuto 44 straipsnio 1 dalyje nustatyti kompensacijų mokėjimą iki vaikams (įvaikiams) sukaks 18 metų, kadangi pilnamečiai asmenys yra mobilesni darbo rinkoje.

7. Valstybinių socialinio draudimo našlių pensijų sistemoje išskiriamos dvi našlių pensijų gavėjų grupės. Pirmoji - našliai (našlės), kurie našlių pensijas gauna nepriklausomai nuo jų amžiaus ar darbingumo, kai augina ar slaugo mirusiojo asmens vaikus (įvaikius) iki 18 metų, arba slaugo neįgalius, vyresnius nei 18 metų vaikus, jeigu šie vaikai neįgaliais buvo pripažinti iki 18 metų. Antroji grupė - našliai (našlės), kurie našlių pensijas gauna sukakus senatvės pensijos amžiui ar yra pripažinti nedarbingais arba iš dalies darbingais; jei senatvės pensijos amžius sukanka ar nedarbingumas pripažįstamas sutuoktinio mirties dieną arba per 5 metus po sutuoktinio mirties; kai augina mirusio asmens vaikus (įvaikius) iki 18 metų arba slaugo namuose iki 18 metų neįgaliais pripažintus vaikus. Našliams (našlėms) neskiriamos socialinio draudimo našlių pensijos, jeigu sukakus senatvės pensijos amžiui netenkinamos minėtos sąlygos. Manytume, kad našlių pensijos turėtų būti mokamos visiems asmenims, kuriems sukanka senatvės pensijos amžius, nepriklausomai nuo jų amžiaus sutuoktinio mirties metu, kadangi jų statusas vienodas.

8. Valstybinių socialinio draudimo našlių pensijų, paskirtų už asmenis, mirusius iki 1995 metų sausio 1 dienos, už asmenis, mirusius 1995m. sausio 1 d. – 1997 m. liepos 1 d., ir už asmenis, mirusius po 1997 m. liepos 1 d., dydžiai ženkliai skiriasi. Skirtumus lemia taikyta nevienoda našlių pensijų apskaičiavimo tvarka. Tokia valstybinių socialinio draudimo našlių pensijų dydžių diferenciacija nepatenkinti tiek šias pensijas gaunantys asmenys, tiek jų dar

negaunantys. Todėl būtina suvienodinti valstybinių socialinio draudimo našlių pensijų dydžius, suvienodinant valstybinių socialinio draudimo našlių pensijų apskaičiavimo tvarką.

9. Nevienodą socialinį aprūpinimą netekus maitintojo lemia valstybinių našlių ir našlaičių pensijų nustatymas bei teisinio reglamentavimo skirtumai pačioje valstybinių našlių ir našlaičių pensijų sistemoje. Mirus pirmojo ar antrojo laipsnio valstybinės pensijos gavėjui, nukentėjusių asmenų valstybinės pensijos gavėjui bei pareigūnų ir karių valstybinės pensijos gavėjui, skiriamos valstybinės našlių ir našlaičių pensijos. Mokslininkų valstybinių pensijų laikinasis įstatymas bei Teisėjų valstybinių pensijų įstatymas našlių ir našlaičių valstybinių pensijų nenustato. Taigi, mirusieji valstybinių pensijų gavėjai Lietuvoje traktuojami nevienodai. Toks mirusiųjų suskirstymas yra niekuo nepagrįstas, todėl valstybinių našlių ir našlaičių pensijų sistema yra keistina, skiriant valstybines našlių ir našlaičių pensijas mirus mokslininkų bei teisėjų valstybinių pensijų gavėjui arba panaikinant valstybines našlių ir našlaičių pensijas visų minėtų kategorijų asmenims.

10. Asmeniui, turinčiam teisę gauti našlių pensiją už pirmojo ar antrojo laipsnio valstybinės pensijos arba pareigūnų ir karių valstybinės pensijos gavėją ir valstybinę socialinio draudimo našlių pensiją, jo pasirinkimu skiriama ir mokama viena iš šių pensijų. Nukentėjusiųjų asmenų valstybinė našlių pensija, turinčiam teisę ją gauti asmeniui, mokama nepaisant kitų šios pensijos gavėjo pajamų. Taigi, nukentėjusių asmenų valstybinės našlių pensijos gavėjams suteikiama privilegija kitų valstybinių našlių pensijų gavėjų atžvilgiu ir padidinami prarastų pajamų, netekus maitintojo, kompensavimo skirtumai. Manytume, kad tokių privilegijų teikimas yra nepagrįstas, nes nukentėjusių asmenų valstybinės našlių pensijos mokamos ne nukentėjusiems asmenims, kurie niekuo nesiskiria nuo kitų našlių pensijų gavėjų.

11. Diskutuojama apie valstybinių pensijų gavėjų rato išplėtimą, t.y. valstybinių pensijų skyrimą valstybės politikams: seimo nariams, ministrams, savivaldybių merams. Valstybinių pensijų politikams nustatymas sudarytų prielaidas našlių ir našlaičių valstybinių pensijų nustatymui politikų mirties atveju ir privilegijuotų asmenų skaičiaus didinimui.

12. Asmeniui, netekusiame maitintojo, gali būti skiriamos kelios periodinės ir/ar vienkartinės išmokos. Skiriamų išmokų dydis ir skaičius priklauso nuo mirusiojo asmens turėto teisinio statuso, mirties aplinkybių, išmokų apskaičiavimo tvarkos bei Valstybinio socialinio draudimo fondo ir valstybės biudžeto tam tikslui skiriamų lėšų.

13. Socialinis aprūpinimas maitintojo netekimo socialinės rizikos atveju tik iš dalies įgyvendina pagrindinį socialinės apsaugos sistemos tikslą - kompensuoti dėl maitintojo netekimo prarastas lėšas, kadangi didžioji dalis išmokų yra labai mažos, o išmokų dydžių diferenciacija dažniausiai nepatenkinti asmenys, turintys teisę į šias išmokas. Todėl būtinos įstatymų pataisos,

įgalinančios mažinti prarastų dėl maitintojo netekties pajamų kompensavimo skirtumus, bei užtikrinančios pakankamas pragyvenimo lėšas mažas pajamas turintiems Lietuvos gyventojams.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Įstatymai ir poįstatyminiai aktai.

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios tarybos ir Vyriausybės žinios. 1992, Nr.33 – 1014.
2. Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 36-1340.
3. Lietuvos Respublikos Darbo kodeksas // valstybės žinios. 2002, Nr. 64 – 2569.
4. Lietuvos Respublikos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinasis įstatymas // Valstybės žinios. 1997, Nr. 67-1656.
5. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl paramos mirties atveju“ // Valstybės žinios. 1993, Nr. 73-1371.
6. Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 89-1706;
7. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymas // Valstybės žinios. 1998, Nr. 49-1325.
8. Lietuvos Respublikos mokslininkų valstybinių pensijų laikinasis įstatymas // Valstybės žinios. 1995, Nr.1-4.
9. Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 110-3207.
10. Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 123-5511.
11. Lietuvos Respublikos Prezidento įstatymas // Valstybės žinios. 1993, Nr. 5-89.
12. Lietuvos Respublikos Specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymas
13. Lietuvos Respublikos Specialiųjų tyrimų tarnybos statuto patvirtinimo įstatymas // valstybės žinios. 2003, Nr. 38-1656.
14. Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymas // valstybės žinios. 2002, Nr. 73-3088.
15. Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr.101-2018.
16. Lietuvos Respublikos Valstybės saugumo departamento įstatymas // 1994, Nr. 11-163.
17. Lietuvos Respublikos Valstybės saugumo departamento statuto patvirtinimo įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 73 –3101.

18. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio aprūpinimo sistemos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. 1990, Nr. 32 – 761.
19. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 1991, Nr. 17-447.
20. Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr.59-1153.
21. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sandaros įstatymas // Valstybės žinios. 2001, Nr. 91-3190.
22. Lietuvos Respublikos valstybinių šalpos išmokų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 96-1873.
23. Lietuvos Respublikos valstybinių šalpos išmokų įstatymo pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios. 2005, Nr. 44-1406.
24. Lietuvos Respublikos žmogaus mirties nustatymo ir kritinių būklių įstatymas // 1997, Nr. 30-712.
25. Lietuvos Respublikos žmogaus mirties nustatymo ir kritinių būklių įstatymo pakeitimo įstatymas // 2002, Nr.43-1601.
26. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, Kalėjimų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 99 – 1958.
27. Lietuvos Respublikos Vidaus tarnybos statuto patvirtinimo įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr.42-1927.
28. Lietuvos Respublikos Vidaus tarnybos statuto ir Lietuvos Respublikos Vidaus tarnybos statuto patvirtinimo įstatymo įgyvendinimo įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymas // Valstybės žinios. 2006, Nr. 72 –2681.
29. Lietuvos Respublikos žmogaus mirties nustatymo ir kritinių būklių įstatymas // Valstybės žinios. 1997, Nr. 30-712.
30. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimas Nr. 1156 „Dėl valstybinio socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 1994, Nr. 91-1781.
31. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. vasario 6 d. nutarimas Nr.190 „Dėl Lietuvos Respublikos pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 1995, Nr.13-309.

32. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. birželio 28 dienos nutarimas Nr. 801 „Dėl išmokų vaikams skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo” // Valstybės žinios. 2004, Nr. 100 – 3724.
33. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. kovo 22d.nutarimas Nr.309 „Dėl nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo išmokų nuostatų patvirtinimo” // Valstybės žinios. 2004, Nr. 44-1448.
34. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. kovo 29d.nutarimas Nr. 346 „Dėl valstybinių šalpos išmokų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo” // Valstybės žinios. 2004, Nr. 47-1558.
35. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. gegužės 31 d. nutarimas Nr. 512 „Dėl valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos padidinimo ir einamųjų 2006 metų draudžiamųjų pajamų dydžių patvirtinimo”. Valstybės žinios. 2006, Nr. 62-2281
36. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. kovo 27 d. nutarimas Nr.298 „ Dėl minimaliojo darbo užmokesčio didinimo” // Valstybės žinios. 2006, Nr. 35-1251.
37. Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento statutas. // Valstybės žinios. 2002, Nr.-73-3101.

Specialioji literatūra:

38. Guogis A. Socialinės politikos modeliai. – Vinius: Eugrimas, 2000.
39. Kiršienė J., Pakalniškis V., Ruškytė R., Vitkevičius P. Civilinė teisė // Bendroji dalis. - Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004, T. 1.
40. Lietuvos nacionalinis pranešimas dėl pakankamų ir stabilių pensijų strategijos.- Vilnius, 2005.
41. Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamento išvada „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo ir valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymo 2006 m. spalio 13 d. projekto Nr. XP – 1750”
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=284791; prisijungimo laikas 2006-11-03.
42. Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo ir valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymo 2006 m. spalio 13 d. projekto Nr. XP –1750 lyginamasis variantas.http://www.3.lrs.lt/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=284314: prisijungimo laikas 2006-11-03.

43. Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo ir valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymo 2006 m. spalio 13 d. projekto XP –1750 aiškinamasis raštas. http://www.3.lrs.lt/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=284315; prisijungimo laikas 2006-11-03.
44. Lietuvos Respublikos Prezidento valstybinės rentos įstatymo projekto Nr. XP-1749 aiškinamasis raštas. http://www.3.lrs.lt/inter2/dokpaieska.showdoc_1?p_id=284316; prisijungimo laikas 2006-11-15
45. Lietuvos Respublikos Prezidento įstatymo, Valstybinių pensijų įstatymo, Vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, Kalėjų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 2 ir 11 straipsnių pakeitimo įstatymo 1 straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymo projekto Nr. XP-1748 lyginamasis variantas. http://www.3.lrs.lt/inter2/dokpaieska.showdoc_1?p_id=284317; prisijungimo laikas 2006-11-15.
46. Lietuvos Respublikos Prezidento įstatymo, Valstybinių pensijų įstatymo, Vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, Kalėjų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 2 ir 11 straipsnių pakeitimo įstatymo 1 straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymo projekto Nr. XP-1748 aiškinamasis raštas. http://www.3.lrs.lt/inter2/dokpaieska.showdoc_1?p_id=284318; prisijungimo laikas 2006-11-15
47. Maculevičius J. Socialinės apsaugos teisės principų samprata ir jų reikšmė reguliuojant socialinės apsaugos santykius // Jurisprudencija.2004, t.56 (48).
48. Mikelėnas V., Bartkus G., Mizaras V., Keserauskas Š. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys. – Vilnius: Justitia, 2002.
49. Mikelėnas V., Keserauskas Š., Smirnovienė Z. ir kt. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. – Vilnius: Justitia, 2002.
50. Pieters D. Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus. – Vilnius, 1998.
51. Socialinė apsauga // Tikslas, reikšmė, įtaka ir organizacinė struktūra. – Vilnius: Sveikatos ekonomikos centras, 1998.
52. Tarptautinių žodžių žodynas. – Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985.

Internetinės svetainės:

53. www.lrs.lt

54. www.lrv.lt

55. www.socmin.lt

56. www.sodra.lt

57. www.litlex.lt

Raktiniai žodžiai: socialinė rizika, socialinis aprūpinimas, maitintojo netekimas, valstybinis socialinis draudimas, socialinė parama, socialinė išmoka, periodinė išmoka, vienkartinė išmoka.

SANTRAUKA

Daugelis žmonių dėl įvairios rizikos: nepilnametystės, ligos, invalidumo, senatvės negali savarankiškai apsirūpinti pragyvenimo lėšomis. Užtikrinti normalų tokių žmonių gyvenimą gali tik valstybė. Tam valstybės kuria socialinės apsaugos sistemas. Socialinė asmens apsauga įtvirtinta Lietuvos Respublikos Konstitucijos 52 straipsnyje, kuriame teigiama, kad „Valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais“. Asmenų aprūpinimas atskiros socialinės rizikos, tame tarpe ir maitintojo netekimo rizikos, atvejais moksliniu teoriniu požiūriu Lietuvoje netyrinėtas.

Šiame darbe tiriamas socialinis aprūpinimas maitintojo netekimo socialinės rizikos atveju. Tyrimas paremtas logine ir lyginamąja Lietuvos respublikos teisės aktų analize. Siekiama išanalizuoti įvairių kategorijų asmenų socialinio aprūpinimo, netekus maitintojo, teisinius aspektus, atskleisti šią socialinę riziką patyrusių asmenų aprūpinimo skirtumus bei tarpusavio sąveiką. Darbe apibūdinama Lietuvos socialinės apsaugos sistema, analizuojama mirties, kaip socialinės rizikos veiksnio, sąvoka. Įvairių kategorijų asmenų socialinio aprūpinimo, maitintojo netekimo atveju, skirtumai ir tarpusavio sąveika nustatoma atskirai analizuojant valstybinio socialinio draudimo, socialinės rūpybos bei specialiųjų socialinių išmokų (periodinių bei vienkartinių) skyrimo ir mokėjimo sąlygas.

Darbe įvardinti asmenys, turintys teisę gauti valstybinio socialinio draudimo našlių ir našlaičių pensijas, valstybinio socialinio draudimo išmokas mirus maitintojui, šalpos našlaičių pensijas, globos išmoką, valstybines našlių ir našlaičių pensijas, kompensacijas mirus maitintojui, laidojimo pašalpą. Nustatyta, kad asmeniui, netekusiui maitintojo, gali būti skiriamos kelios socialinės apsaugos išmokos, o skiriamų išmokų dydžiai skiriasi. Apibendrinant tyrimo rezultatus, aptariamos socialinio aprūpinimo skirtumų, mirus maitintojui, priežastys ir pagrindumas.

SOCIAL SECURITY IN CASE OF LOSS OF THE SUPPORTER
ASSURANCE SOCIALE EN CAS DE LA PERTE DU NOURRICIER

ZITA ANIULIENĖ

Des mots – clés: un risque social, une assurance sociale, une perte du nourricier, une assurance sociale de l'Etat, une allocation sociale, une allocation périodique, une allocation exceptionnelle.

RÉSUMÉ

Beaucoup de personnes à cause de risques différents comme la minorité, les maladies, l'infirmité ou la vieillesse, ne peuvent pas se procurer eux-mêmes des moyens d'existence. Il est la gestion de l'Etat seulement d'assurer à ces catégories de personnes une vie normale. C'est dans ce but que les Etats créent les systèmes de la sécurité sociale. La sécurité sociale d'une personne est confirmée dans l'article 52 de la Constitution de la République de Lituanie qui dit que „l'Etat garantit le droit aux citoyens de toucher une pension d'infirmité et de vieillesse, une allocation sociale en cas de chômage, des maladies, du veuvage, de la perte du nourricier et dans d'autres cas prévus par la loi”.

Le présent ouvrage est l'analyse des risques sociaux de la sécurité sociale en cas de la perte du nourricier. L'étude est fondée sur l'analyse logique et comparative des actes de loi de la République de Lituanie. Elle vise à analyser du point de vue théorique et pratique les aspects juridiques de l'assurance sociale de différents groupes des personnes en cas de la perte du nourricier et à déterminer, dans le même cas, la différence et la synergie de l'assurance sociale des personnes mises à l'épreuve du risque social. L'étude apprécie la valeur du système de sécurité sociale de Lituanie et analyse la synergie du facteur du risque social de la mort.

En cas de la perte du nourricier, la différence et la synergie de l'assurance sociale de différents groupes des personnes est déterminée en analysant à part les conditions de la sécurité sociale de l'Etat, d'allocations et du paiement, des allocations sociales spéciales (périodiques et exceptionnelles) des soins sociaux de la sécurité sociale de l'Etat. L'étude cite les personnes en droit de toucher une allocation de sécurité sociale de l'Etat du veuvage et d'orphelin, une allocation de sécurité sociale en cas de perte du nourricier, une allocation d'orphelin, une allocation des soins, une allocation de l'Etat du veuvage et d'orphelin, des compensations en cas de perte du nourricier aussi que des allocations aux frais funéraires. On a constaté, qu'une personne, en cas de perte du nourricier, a le droit de toucher quelques allocations de la sécurité

sociale, d'où la différence dans les proportions des allocations fixées. Les résultats de la présente étude excitent la discussion des raisons et du fondement de différence de l'assurance sociale en cas de perte du nourricier.

Zita Aniulienė

El.p.: aniulienezita@yahoo.com

Baigimo data: 2006 11 30